

Giriş

Türk tarihi savaş, göç ve kültür tarihidir¹. Türk göçleri, tarih boyunca büyük ölçüde doğudan batıya doğru gerçekleşmiştir. Batıya yapılan Türk göçleri, ‘Kuzey Yolu’ ve ‘Orta Yol’ olmak üzere iki ana yönden gerçekleştirilmiştir. Bu iki istikamet içerisinde bazı Türk kavimleri Hazar’ın kuzeyinden Avrupa’nın içlerine kadar yönelirken-Bulgar-Kuman-Kıpçak ve Çağatay dil grubu-, bir kısmı da İran üzerinden Anadolu ve Orta Doğu’ya göç etmişlerdir. Bu iki göç yolu üzerinde değişik dil, din ve medeniyetten topluluklarla temasa geçen Türk kavimleri yüzyıllar boyu bu coğrafyalarda varlığını sürdürmüştür. Beş bin yıllık Türk tarihinin özü olarak ortaya çıkan kültürümüzün Sakalarla, Hunlarla başlayan Karadeniz Kuzeyindeki ana kolu Avrupa ile yapılan savaşlara yenik düşmüş ve yol olma tehlikesi içindedir. Kuzey yolu izleyen Türklerin bir kısmı Müslüman, bir kısmı Hıristiyan olarak Kafkas Dağları ve kuzeyinde yaşamaktadır². Soğuk Savaş sonrası dünya Türklüğünün büyük bir bölümü bağımsızlığa kavuşmuştur.

Bugün “Orta Asya” dediğimiz; Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan topraklarının resmi adı, 1924 yılına kadar “Türkistan” idi³. Sovyetler tarafından Türk boyları birbirinden kopararak, ayrı bir millet olmaya zorlandı; bölünerek, kimliksizleştirmek için yeni devletler üretildi⁴. Kafkasya’da asimilasyon ve Ruslaştırma siyaseti uygulayan Ruslar, bölge halklarının tüm haklarını gasp ederek istila hareketine girişti. Rusya, Müslüman toplulukları özellikle Azeri Türklerini karşısında buldu. Karabağ ve Nahcivan, Doğu Trans-Kafkasya ile Türkiye arasında stratejik bir koridor meydana getirmekteydi. Bu sebeple, her iki bölgeye Çarlık Rusya’sı ve daha sonraki dönemde de Bolşevik iktidarlar sistemli olarak Ermeni göç ve iskânını teşvik etmişlerdir⁵. Etnik kapsamdaki göçlerle devletler arasında pek çok iç huzursuzluğun ve sınır kavgasının kurgulanması yanında, yaratılan Ermenistan ve Gürcistan gibi devletler ile Türk dünyasının Anadolu ile bağı koparıldı. Bu makalede, Türk ve Türkistan jeopolitiğinin çıkmazlarını ve arayışlarını analiz edeceğiz.

Türk Göçleri ve Türk Devletleri

Tarihimizin ve kültürümüzün başlangıcını bulamıyoruz. Bilinen tarih ile birlikte ortaya çıkan ve varlığını günümüze kadar sürdüren sayılı milletlerden biri de Türklerdir⁶. Altay ve Tanrı dağları, Işık Gölü çevresi, Güney Sibiry ve Moğolistan, Türklerin tarih sahnesine çıktıkları bölgelerdir. Altay ve Sayan Dağlarının güneybatısında taş devrinin ilk yıllarından beri yaşayan Ön Türkler M.Ö. 1700’den itibaren Altayları ve Tanrı dağlarını kaplamışlardı. Bazı Ön Türkler de muhtemelen 1100’lerden itibaren Kansu-Ordos (Çin kuzeybatısı) bölgelerine yerleştiler. M.Ö. 1300-1000 arasında bir kısım Türklerin Türkistan bölgesinde olduğu tahmin ediliyor.

Başlangıçta kuzeyde bulunan Türkler, önce yavaş yavaş sonra birden ormanlık bölgeden M.S. 1. yüzyıl sıralarında Tiyan Şan dağlarının kuzeyine Balkaş Gölü bölgesine

¹ Suat İlhan, *Türk Olmak Zordur, Kimliğimizin Kaynakları*, Alfa Yayınları, (İstanbul, 2009),304.

² B. Zakir Avşar, *Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye*, Yeni Türkiye, Yıl:3, Sayı:16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz Ağustos 1997, (Ankara).

³ Zeki Velidi Togan, *Türk Türkistan*, Toprak Yayınları, (İstanbul, 1960), 7.

⁴ Namık Kemal Zeybek, *Önce Bilgi ve Bilinç*, Yeni Türkiye Dergisi, (1997), Yıl:3, Sayı:5, 38.

⁵ İbrahim Yılmazçelik & Yaşar Ertürk, *XIX ve XX.yy’da Türkiye’nin Kafkasya Politikası*, Genelkurmay Ataşe Sekizinci Tarih Semineri, (Ekim 2001).

⁶ Umay Türkes Günay, *Türklerin Tarihi*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, (Ankara, 2007), 19.

yayıldılar. Ormanlardan bozkırlara göç, Ön Türklere tarihlerinin en önemli devrimlerinden birini yaptırdı. Bir avcı ve toplayıcılık uygarlığından hayvancılık uygarlığına (Ren geyiği kültüründen At kültürüne) geçtiler.

Türklerin resmi tarihi M.Ö. 318 tarihinde Hun İmparatorluğu'nun kuruluşu ile başlamaktadır. Bu tarih Ön Türkler dönemimin bitiş tarihi olarak kabul edilmektedir. Hiçbir şey yokken Hun İmparatorluğu ortaya çıkamayacağı için gene arkeolojik buluntulara bakarak tarih öncesi Türklerin ataları olarak Sakaların (İskitler; M.Ö. 800-200) Türklüğü kabul görmektedir⁷. Hun⁸ devletinin merkezi Orhun ve Selenge nehirlerinin kaynak havzası olan Ötüken Ormanı idi. M.Ö.209 yılında tahta çıkan Mete, M.Ö. 174 yılında ölünceye kadar Türkçe konuşan ve Türk soyundan gelen kavimleri bir devlet çatısı altında toplamış ve millet olma bilincine kavuşturmuştur.

Çin kayıtlarına göre Türklerin anavatanı Altay dağları ve çevresi idi. Orta Asya kökenli birçok boydan, kavimden oluşan Türk grupları çoğunlukla yarı göçebe bir hayat sürüyorlardı. Orta Asya bozkırlarını dolduran ve anadilleri Türkçe olan yüzlerce boydan yalnızca bir tanesinin adı 'Türk' idi. Bu boy Gök-Türk İmparatorluğu'nu kurunca başka birçok farklı kavimle birlikte kendisiyle aynı ana diline sahip tüm boyları egemenliği altına aldı. Gök-Türk İmparatorluğu zamanında tüm Türk boyları 'Türk' adı altında birleşti. Çinliler ve Araplar gibi onlara dışarıdan bakanlar 'Türk' demeye başladılar. Zaman içinde boylarının kendileri de 'Türk' adını benimsedi.

Harita 1: Türk Göçleri

375 yılında Avrupa'ya inen Hunlar, 'Kavimler Göçü'nü tetiklemiş, etnik kaynaşmalar sonucu bugünkü Avrupa milletlerinin temeli atılmıştır. Hunları; 6. Yüzyıl ortalarında Avarlar, 7. Yüzyılda Bulgarlar, 7. Yüzyılın son yarısında Peçenekler, 9.-11. Yüzyıllar arasında Oğuzlar, Kıpçaklar izleyerek Orta Avrupa ve Balkanlarda Türk hâkimiyetini devam ettirmişlerdir. Güneyde Hindistan'a inen üçüncü kol ise (Babürler) Hint kültürü içinde erimişlerdir.

⁷ İlhan, a.g.e., (2009), 70.

⁸ Hun kelimesinin aslı kavim, "halk" anlamına gelen Türkçe kun/kün kelimesidir.

Modern Avrupa devletleri Şarlıman İmparatorluğu sonrası ancak 10. Yüzyılda belirgin hale gelmeye başladılar; Türk tehdidi karşısında şekillendiler. Hunlar dışında Peçenekler, Kumanlar (Kıpçaklar) ve Oğuzların kuzey veya güney yolu ile Balkanlara geçtikleri görülmektedir. Bu kapsamda, Bulgarlar (1187-1257; Asen hanedanı yani İvan ve Peter Asen), Macarlar (6. Macar Kralı Ladislaus; 1272-1290), Moldova ve Ulahistan'ı kuranların Kuman olduğunu bilinmektedir.

Türlüğün Anadolu'daki tarihi Sümerler ile başladı ancak Dandanakan Savaşı (1040) Selçuklulara Anadolu'nun yolunu açtı. 1071'deki Malazgirt zaferi ise Türklerin Anadolu'ya kitlesel olarak girişini temsil etmektedir. Türk ilerleyişi, bazı kısmî gerilemelere rağmen kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Orta Yolu kullanarak Orta Doğu'ya hâkim olan ve Anadolu'yu yurt edinen Türk boyları hem siyasi olarak Anadolu ve Ön Asya'yı kaplayan devletler kurmuşlar, hem de kimliklerini muhafaza etmişlerdir.

13. Yüzyılda Orta Asya'daki Türk topluluklarının üzerine Cengiz Han'ın orduları saldırınca ani bir göç hareketi ile Oğuzların büyük kısmı Ortadoğu ve Anadolu'ya göç etmişlerdir. Moğolların önünden kaçan Türkler, Anadolu'yu doldurmaya devam ettiler. Yaklaşık 150 yıllık bir süreç içinde yüz binlerce göçebe Türk Anadolu'yu baştanbaşa doldurdu. Orta Asya ve İran üzerinden yoğun şekilde gelen göçebeler İran Selçukluları tarafından daima bir uç kuvveti olarak ülke içlerine sevk edilmiş, parçalanarak dört bucağa yerleştirilmiş, böylece aşiretlerin siyasi etkinliği azaltılmak istenmiştir. Anadolu'nun kuzey taraflarına Bozok, güney taraflarına Üçok boyları yerleştirildi⁹.

Tablo 1: Tarihte Türk Devletleri

Göç Yönü	Devletler
Birden Fazla Yöne Göç Ederek Devlet Kuranlar	Hun İmparatorluğu (M.Ö.319-M.S.215) Ak Hunlar (367-557), Batı Hunları (374-469), Tabgaçlar (315-556), Timur İmparatorluğu (1370-1507)
Orta Asya Merkezli Olarak Asya'da Kurulan Devletler	Göktürkler (535-745), 1.Göktürk İmp. (582-682), Batı Göktürk Devleti (582-659), 2.Göktürk İmp. (681-745), Uygurlar (745-1226), Karahanlılar (840-1212), Harzemşahlar (1097-1221), Türkistan Hanlıkları (1227-1924),
Hazar Denizi Kuzeyinden Göç Eden Ve Devlet Kuranlar	Avarlar (567-769), Bulgarlar (630-1237), Uzlar (860-1054), Kıpçaklar (11-15. Yüzyıl), Peçenekler, Altın Ordu (1241-1502), Kazan Hanlığı (1437-1552), Kırım Hanlığı (1430-1789), Astrahan Hanlığı (1466-1557), Hazar İmparatorluğu (558-1030),
Hindistan'a Akın Düzenleyen ve Devlet Kuranlar	Türk Mümlukları (1176-1206), Delhi Türk Sultanlığı (1206-1451), Çağataylar (1277-1328), Timur (1370-1507), Babür Hint-Türk İmparatorluğu (1504-1857)
Orta Asya Güneyine Göç Eden ve Devlet Kuranlar	Gazneliler (963-1186), İlhanlılar (1256-1336), Safevi İmparatorluğu (1501-1736)
Hazar Denizi Güneyinden Göç Eden ve Devlet Kuranlar	Tolunoğulları (868-905), Sacoğulları (890-929), Akkoyunlular (1340-1508), Karakoyunlular (1370-1469), Büyük Selçuk İmparatorluğu (1040-1152), Anadolu Beylikleri, Osmanlı İmparatorluğu (1299-1922), Türkiye Cumhuriyeti (1923).

Kaynak: Suat İlhan, *Türk Olmak Zordur, Kimliğimizin Kaynakları*, Alfa Yayınları, (İstanbul, 2009), s. 630-631'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

⁹ Erol Göka, *Türklerin Psikolojisi*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, (İstanbul, 2008), 79.

Türkler coğrafyaya ve zamana meydan okuyan bir millettir; zamanın bilinen bütün coğrafyalarında devletler kurarak yaşadılar. Bu devletler yıkılmamıştır, vatanları değişse de yeni şekilleri ile devam etmiştir. Bütün Türk devletleri, buldukları coğrafyalarda birbirlerinin ardılları, aynı kökün, aynı kültürün siyasi birimleridir. 14 kavim (boy) halinde göç eden Türkler tarihte 14 imparatorluk, 38 devlet, 42 beylik, 16 Hanlık ve 12 Cumhuriyet kurdular. Türk devleti sayısının bir ayırma göre 120, bir başka ayırma göre ise 160 civarında olduğu görülür¹⁰.

İkinci binyıla girerken yaşanan gelişmeler, Türklerin 1000 ile 2000 yılları arasındaki jeopolitik çerçevelerini belirlemiştir. Oğuz Türklerinin önemli bir bölümü için hedef batıya, Avrupa'ya ilerleyerek, Avrupa kıtası üzerinde hâkimiyet kurmak olmuştur. Öte yandan, Asya'da kalan Türkler için doğuda Çin, batıda Osmanlı, güneyde Hint ve kuzeyde Sibirya tundralarının çevirdiği ve tıkadığı ölü bir jeopolitiğin hâkim olduğu dönem başlamıştır.

Çin'e, Hindistan'a, Orta Avrupa ve Balkanlar'a giden Türk boylarının büyük çoğunluğu siyasi güçlerini kaybettikten sonra uzun vadede kimliklerini de kaybederek bu halklar içinde erimişlerdir. Hazar Denizi-Karadeniz Güneyindeki kolu ise, Osmanlı'dan beri Araplaştırılma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Türklerin Yaşadığı Coğrafyalar

Türk tarihini zaman kronolojisi içinde doğrusal olarak ele almak yerine coğrafyaya göre bölümlendirmek daha doğru olur. Türk tarihi bir bütün olmakla beraber, tarih çalışmaları ve yazımı için Türk coğrafyası aşağıdaki ana bölümlere ayrılabilir¹¹;

- (1) Türkistan (Orta Asya) Türklüğü,
- (2) Doğu Avrupa Türklüğü (Kafkasya dâhil),
- (3) Hindistan Türklüğü,
- (4) Anadolu Türklüğü,
- (5) Ortadoğu Türk tarihi, şeklinde sıralayabiliriz.

Şimdi alt bölümlerde neler var, açıklayalım;

(1) Türkistan (Orta Asya) Türklüğü;

- Türkistan coğrafyası tarihi (Karadeniz'in doğusundan Mançurya'ya kadar olan coğrafyada tüm Türk oluşumları (Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Doğu Türkistan vd.),

- Geleneksel olarak Türk tarihine Hunlar ile başlanırdı ancak onlardan önce Chou ve İskitlerin Türk kavimleri olarak hareketleri kanıtlandı. Dolayısı ile sıralamada, Orta Asya Türklüğü içinde, önce Sovyet Türkolojisinde Ön Türkler diye anılan Çin kaynaklarında ismi yakın zamanda keşfedilen;

- Chou Türkleri ile
- İskit (Saka) Türkleri başta yer alır. Onları;
- Hunlar ve
- Göktürkler, daha sonra
- Uygurlar ve

¹⁰ Anıl Çeçen, *Türk Devletleri*, İnkilap Yayınevi, (İstanbul, 1998), 14.

¹¹ Sait Yılmaz, *Türk Tarihi Nasıl Yazılmalıdır?* academia.edu.tr, (28 Ocak 2019).

- Kırgızlar izler.

Bu coğrafyadaki Yakutistan gibi diğer Türk bölgeleri de ilave edilmelidir.

(2) Doğu Avrupa Türk tarihi (Kazakistan, Tataristan, Çuvaşistan, Gagavuzlar, Sekel Türkleri, Macarlar, Bulgarlar, Fin-Ogur vd.).

- Doğu Avrupa Türklüğü içinde ilk bahsetmemiz gereken M.S.350'li yıllarda Avrupa'ya uzanan Atilla'nın başında olduğu ve Doğu Avrupa-Kafkasya dâhil büyük bir devlet kuran; Batı Hun Devleti'dir.

- Onu İskandinav ülkeleri ve diğer Avrupa halklar ile karışan Ogur Grupları izler. Bunlar içinde yer alan;

- Bulgarlar iki kola ayrılır;

* İdil Volga Bulgarları; 9. Yüzyılda İslamiyet'i kabul ettikten sonra Hazarların kontrolüne girdiler.

* Tuna Bulgarları ise 10. Yüzyılda Hıristiyanlaşma ile birlikte Slavlaşmaya başladılar ve 14. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girdiler.

- Avarlar içinden Macar grupları çıkar. Macarları grupları içinde Fin, Ogur ve Sekel Türkleri bulunmaktadır.

- Hazar Devleti (6.-11. Yüzyıl) kurulmadan önce bölgeye Hunlar gelmeye devam etmektedir. Gök-Türkler'e bağlı olarak yaşıyorlardı. 630 yılında Batı Gök-Türkleri Çin hâkimiyetine girince kendi devletlerini ilan ettiler. Daha sonra gelen Peçenek ve Kıpçaklar da Hazar Devleti'ne katılır ve yöneticileri Museviliği kabul eder. Museviliği tercihte o dönemde bir yandan Bizans ülkesinden kovulan Yahudilerin gelmeleri diğer yandan Araplar ile sürekli savaş halinde olmaları etkili olur. Ancak, Hazar ülkesinde Gök Tanrı inancı, İslamiyet ve Hıristiyanlık yanında Musevi oranı %5'ten fazla olmamıştır.

Türklerin Müslüman olmasına kadar olan dönemde:

Orta Asya'da Cengiz Han dönemi; Japon Denizi'nden Doğu Avrupa'ya kadar hâkim imparatorluk 30-40 yıl kadar sürdü. Bu imparatorluğun yıkılmasından dört devlet ortaya çıktı;

- Altın Orda (1227-1502; Doğu Avrupa),

- Çağatay (1227-1370; Özbekistan-Türkmenistan),

- İlhanlılar (1256-1336; İran, Anadolu ve Türkmenistan'ın bir kısmı),

- Kubilay Hanlığı (1280-1368; Türk-Moğol Devleti; Kubilay'ın Moğolistan ağırlıklı ve bir kısmı Çin içinde).

- Nogay Hanlığı (1259-1557).

- Kasım Hanlığı (1445-1681).

Yukarıdaki yapı Orta Asya'da 15. yüzyıla kadar devam eder. Bu dört devlet gücünü kaybedince;

- Çağatay Devleti'nin bulunduğu yerde Timur Hanedanı ortaya çıktı. 1390'larda Altın Ordu Devleti'ni yıktı ve onun yerine hanlıklar dönemi başladı;

- Kazan Hanlığı (1437-1552); Bugünkü Tataristan ata babaları olup, 1552'de Ruslar ele geçirdi.

- Kırım Hanlığı (1441-1783); Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı hâkimiyetine girdikten (1475) sonra 1774'deki Küçük Kaynarca Anlaşması ile bağımsız oldu, 10 sene sonra Ruslar ele geçirdi.

- Sibir Hanlığı (-1598); Sibir (Sabirler) coğrafyasında Kazakistan şekillendi.

Cengiz Han'ın 1206'daki Moğol İmparatorluğu'ndan önce ilk Müslüman Türk devletleri olan şu devletler vardı;

- Karahanlı Devleti (10.11. Yüzyıl; kendi içinde yıkıldı),

- Harzemşahlar (Aral güneyinde, Moğollar yıktı),

- Hindistan Gazneli Devleti (Selçuklu Tuğrul Bey yok etti).

Timur İmparatorluğu (1370-1507) ve Harzemşahlar'ın yıkılmasından sonra bazı mahalli/şehir devletleri ortaya çıktı;

- Özbek Hanlığı (Şibaniler; 1428-1599)

- Hive Hanlığı (1512-1873),

- Buhara Hanlığı (1599-1868),

- Hokand Hanlığı (1710-1876).

Kendi aralarında ve içlerinde güç mücadeleleri yaşayan bu hanlıklar 19. yüzyılda Ruslar tarafından işgal ve ilhak edildiler. Ayrıca şu devlet ve hanlıkları da saymalıyız;

- Yaka Türkmenleri (Türkmenistan),

- Azerbaycan Hanlıkları,

- Kazak Hanlığı ve Yüzler (Cüzler),

- Kırgızlar,

- Doğu Türkistan (Kaşgar Hanlığı),

- Safeviler (1502-1732).

(3) Güney Asya Türk tarihi (Hindistan'dan doğuya uzanan coğrafya); Güney Asya Türklüğü içinde sırası ile şu devletler çıkar;

- Akhunlar; Hun Devleti parçalanınca göç edenlerden Afganistan-Hindistan arasında kurulur.

- Gazneliler (Müslümanlığı kabul etmiştir.),

- Delhi Türk Sultanlığı,

- Babür İmparatorluğu; Hindistan'da 1858 yılına kadar yaşayan Türk-Moğol Devleti, bu devletten bugüne gelen ve hala Türkçe konuşan insanlar olduğu bilinmektedir.

(4) Anadolu Türk tarihi (Oğuz ağırlıklı);

Anadolu Türklüğü; M.S. 375'de Hun orduları Anadolu'ya gelmeye başlar. Selçuklu döneminde ise Oğuz Akınları başlar. Kurulan devletleri sıra ile şöyle sıralayabiliriz;

- Büyük Selçuklu Devleti (Ortadoğu),

- Türkiye'de ilk kurulan devletler (Danişmentliler, Saltuklular, Mengücekler, Artuklular, Sökmenliler, İnanoğulları, Çubukoğulları, Çaka Bey vd.).

- Anadolu Selçuklu Devleti,

- Beylikler/Atabeylikler (Karamanoğulları, Germiyanoğulları, Saruhanoğulları, Aydınogulları, Karesioğulları, Hamitoğulları vd.)
- Türk Memlûklü Devleti (Mısır),
- Osmanlı Devleti,
- Türkiye Cumhuriyeti.

(5) Ortadoğu Türk tarihi;

- Suriye ve Irak (Oğuz) Türkleri,
- Kafkasya'dan gelen Kuman/Kıpçaklar (Eyyubiler ve Memlûkler),
- Afrika Türkleri (Mısır ve Fas arasında dağılmış Koloğlu/Kuloğlu ailesi mensupları).

Günümüzde Türkistan (Orta Asya) Türklerin atayurdu; Anadolu, Kafkaslar ve Balkanlar anayurdu oldu.

Türkistan coğrafyası tarihi (Karadeniz'in doğusundan Mançurya'ya kadar olan coğrafyada tüm Türk oluşumları (Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Doğu Türkistan vd.) kapsar. Bu coğrafyaya Yakutistan gibi bugünkü Rusya içinde yer alan diğer Türk bölgeleri de ilave edilmelidir.

Türkistan Jeopolitiği

Geniş bozkırları, yer yer verimli arazileri, dağ ve nehirleri ihtiva eden Türkistan coğrafyası, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Diğer taraftan Çin'den Ön Asya'ya açılan tarihi İpek Yolu dışında kuzeyde yer alan askerî yollar Türkistan jeopolitiğinde belirleyici olmuştur. O sebeple Türkistan hâkimiyetinde kalp-gâh durumundaki kilit noktaların bilincinde olan Türk devlet adamları iktidar mücadelelerinde bu önemli şah damarlarını ellerinde tutmaya çalışmışlardır. Bu sayede Hun, Gök-Türk (Kök-Türk), Gazneli, Karahanlı ve Selçuklu gibi Türk devletleri uzak bölgelere hükmedebilmişlerdir. Bölgede hüküm süren liderler siyasî ve ekonomik ihtiyaçlara cevap verebilmek için bölgenin jeopolitiğini her dönemde göz önünde bulundurmuşlar ve gerekli tedbirleri almışlardır. Türkistan'a hâkim olma düşüncesiyle alınan bu tedbirler batıda Buhara, Merv, Semerkant, Taşkent ve Harezmi; doğuda Kaşgar, Yarkent, Hotan ve Turfan gibi şehirlerin önemini artırdığı gibi buraların ticaret ve kültür merkezleri haline gelmesine de zemin hazırlamıştır¹².

Yeryüzündeki kıtaların en büyüğü olan Asya'nın merkezi bölümündeki bozkırları ihtiva eden Türkistan, kıtanın kalp-gâhı durumunda olup, kuzeyde bugünkü Kazakistan bozkırları ve Sibirya'nın güneyi, güneyde Himalaya silsilesi, Hindukuş ve Afganistan, batıda Hazar Denizi ve doğuda da Kadırgan Dağları ile çevrelenir¹³. Türkistan'ın en önemli dağ silsilelerinden birisi olan Tanrı (Tiyen-Şan) ve Altay Dağları adeta kopuk bir zincir görünümünde olup bu ikisi arasında Çungarya kapısı adında bir geçit bulunmaktadır. Bu dağ güzergâhlarını da içine alan Türkistan'ın sınırı Ural Dağları'ndan başlar, doğuya doğru Akmola Yaylası'ndan geçer, Altayların kuzey eteklerini takip ederek biraz kuzeye kıvrılır ve Sibirya'nın güney hattını takip ederek doğuda Büyük Kadırgan Dağı'na ulaşır. Buradan güneye inerek Gobi Çölü'nden geçer ve coğrafi bir hat boyunca Tibet Platosu'na uzanır¹⁴. Türkistan'ın aynı zamanda güney sınırının da başlangıcı olan bu bölgeden batıya doğru Himalaya silsilesini takip ederek dünyanın damı Pamir'e ulaşır ve bu arada Afgan Türkistan'ı denilen Afganistan'ın kuzey kısmını içine alır. Batıya ulaştığında ise, Hazar Denizi'nin doğu

¹² İsa Eryılmaz, *Türkistan Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Tarih ve Gelecek Dergisi, Mart 2021, Cilt 7, Sayı 1, 315.

¹³ Francis Henry Skrine- Ross, Edward Denison Ross, *The Heart of Asia (A History of Russian Turkestan and the Central Asian Khanates from the Earliest Times)*, London 1899, 3.

¹⁴ Ali Yiğit, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası*, (Elâzığ, 2000), 75.

kıyılarını, Ural Nehri'ni, sonra Ural Dağları'nı takiple Türkistan sınırının kuzey çıkış noktasına ulaşır.

Türkistan'ın nehirleri, nehirlerin akış yönlerini tayin etmesi bakımından kıtanın dağ sistemleriyle son derece yakından ilişkili olup bu nehirlerin varlığı Türkistan tarihi bakımından hayati önem arz etmektedir. Bu nehirlerin en önemlilerinden olan ve kaynağını Pamir'den alarak Aral Gölü'ne dökülen Amuderya (Ceyhun) ve Sirderya (Seyhun) ırmakları coğrafya için adeta can damarı sayılabilecek konumdadır. Bölgede bu iki nehir dışında, Balkaş Gölü'nün hemen kuzey doğusunda yer alan Altay Dağları'ndan kaynağını alan İrtiş ve Obi, Sayan Dağları'ndan kaynağını alan Yenisey ve Lena Irmakları Türkistan'ın diğer önemli nehirlerinden olup yılın belirli zamanlarında akmaktadırlar. Öte yandan Kansu Vadisi'nden başlayıp Çin içlerine kadar uzanan Wei Irmağı ise Doğu Asya'yı Türkistan'a bağlayan önemli bir geçit durumundadır¹⁵.

Türkistan coğrafyası ağırlıklı olarak Türk ve Moğol ulusları tarafından yerleşilerek yurt olarak kabul edildi¹⁶. Toprakların daha az verimli oluşu ve geniş bozkırların daha çok yer kaplaması nüfusun dağılımında başlıca etken olmuştu. Öte yandan, yaşanılması çok zor ve iklim bakımından insan hayatının devamı için oldukça olumsuz özellikleri barındıran bu coğrafya, Türklerin ekonomik alanda hayvan yetiştirmeyi geliştirme ve sosyal alanda da olağanüstü devlet kurma yeteneğinin ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

Harita 2: Türkistan

Türkistan'ı kuzey ve güney olmak üzere iki tabii bölgeye ayıran Tanrı dağları, hem halkların yerleşme ve medeniyet çeşitlerine ayrılmaları yönünden bir sınır vazifesi görmüş, hem de doğu-batı yönünde uzanan yolların ikiye ayrılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla farklı özellikleri ve işleyişleri olan bu iki yol tipinden birincisi yani güney Türkistan yolları doğuda Çin'den başlayıp Suriye ve Anadolu limanlarında son bulduğu halde, ikincisi yani kuzey Türkistan yolları bir merkezden, Orkun bölgesinden çıkmıştır¹⁷. Bu iki yol güzergâhları arasındaki temel fark, güneydeki yolların hemen münhasıran ticari yollar olmasına karşılık,

¹⁵ Guy Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate (Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem Conquest to the time of Timur)*, (New York, 1873), 433.

¹⁶ Joan Berenice Reynolds, *Regional Geography Asia*, (London, 1908), s. 30

¹⁷ Cevdet Gökalp, *Kaynaklara Göre Orta Asya'nın Önemli Ticari ve Askeri Yolları (M.S. 552-999)*, (Ankara 1973), 5-6.

kuzeydeki yollar, Kırgızlardan güneye doğru uzanan çelik yolu diyebileceğimiz yol gibi birkaç yol müstesna hemen tamamıyla askeri yollardır.

16. Yüzyılın ortalarında, 2 Ekim 1552'de Kazan Şehri ve Kazan Hanlığı, 1557'lerin başlarında da Astrahan (Ejderhan) Hanlığı'nın Rusya'nın eline geçmesiyle; birincisiyle Orta İdil sahasında M.S. 6. Yüzyıldan beri devam edegelen Türk hâkimiyetini sona ermiş ve ikincisiyle de takriben aynı yüzyıllardan itibaren muhtelif Türk kavimleri ve devletlerinin elinde bulunan, Bulgarlar ve Hazarlar zamanında olduğu gibi Altın Orda ve Kazan Hanlıkları devirlerinde dünya ticaretinin en işlek yollarından biri olan İdil-Volga nehri böylelikle Türklere Ruslara geçmiş oluyordu¹⁸. Dolayısıyla bu durum Rusların aynı zamanda Kuzey Kafkaslara ve daha sonra da Türkistan vilayetlerine doğru ilerleyişinin ilk adımını oluşturmaktaydı.

19. Yüzyılda Türkistan'ın Asya jeopolitiğinde adeta bir kalpgâh görevini üstlendiğini görmekteyiz. Nitekim Kırım Harbiyle (1853-1856) birlikte Balkanlara ve Anadolu'ya doğru Rus yayılımı durdurulduktan sonra, Rus istilacıları bu defa Türkistan'a yönelmişler ve Rus orduları General Skobeleff (1843-1882) komutasında Kafkaslardan Türkistan içlerine kadar inerek bu bölgelerdeki Türk ahaliye karşı adeta bir kıyım hareketi başlatmışlardı¹⁹. Rusların Türkistan'a yönelmelerinde, İngilizlerin 1839'lu yıllara doğru güneyden yönelmeleri ve Rus ordularının 30 yıl gibi kısa bir sürede başarı elde etmelerinde ise onlara karşı mukavemet edebilecek kuvvetli bir Türk devletinin bulunmayışı temel sebep olarak ortaya çıkmaktadır.

Özetle, Asya kıtasının merkezî bölgelerini de içine alıp Hazar Denizi'nden Kadırgan Dağları'na kadar uzanan toprakları ihtiva eden Türkistan kıtanın kalpgâhı durumundadır. Bu özelliği ona Asya jeopolitiğinde ayrı bir önem kazandırmış dolayısıyla mutlaka hâkim olunması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu coğrafya Çin'den Ön Asya'ya ya açılan pek çok tarihi yola sahip olduğu gibi Doğu Avrupa'yı Hindistan'a bağlayan stratejik ulaşım noktalarına da hâkimdir. Tarih sayfalarında aktörler değişse de jeopolitiğin pek değişmediği bugünkü gelişmelerle de kanıtlanmaktadır.

Jeopolitik açıdan Azerbaycan, Ortadoğu ve Orta Asya arasında stratejik bir geçiş bölgesinde bulunuyor. Tarihsel olarak Rusya, Türkiye ve İran üçgenindeki rekabetin kesiştiği bölgeyi temsil ediyor. Azerbaycan'ın komşuları; Rusya, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü üyesi Ermenistan, İran ve Batı yanlısı Türkiye'dir. Doğu'daki Hazar Denizi'nin öbür tarafında ise eski Sovyet coğrafyasındaki Türk Devletleri bulunmaktadır. Orta Asya ülkelerinin aksine Azerbaycan ve Gürcistan ekonomik ve siyasi olarak Rusya'dan daha bağımsız olmayı başardılar.

Coğrafya, Orta Asya'nın siyasi olduğu kadar ekonomik bağlantılarının da belirleyicisi olmaya devam ediyor. Coğrafi konumu nedeni ile Azerbaycan, Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gazı Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya gönderirken, Orta Asya'nın ana enerji güçleri olan Kazakistan ve Türkmenistan ise Avrupa pazarına ulaşmak için Rusya'ya bağımlı. Bunun değişmesi için Trans-Hazar alt yapısının değişmesi lazım ama Rusya ve İran engelliyor.

2007 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Hazar Denizi'nden Karadeniz'e Avrupa'nın daha az sorunlu yerlerini kat edecek bir kanal önerdi. Astana'nın Hazar Denizi'nden İran Körfezi'ne de bir kanal hattı hayali vardı ama kara ülkesi olmayı aşmakta hala ümitsiz.

Hazar Denizi, Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgelerini birleştiren bir köprü olarak stratejik öneme sahip. Yakın zamanda Güney Kafkasya'da bazı büyük askeri (Gürcistan,

¹⁸ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, (Ankara, 1993), 152-154.

¹⁹ Joseph King Goodrich, *Russia in Europe and Asia*, (Chicago, 1912), 204-212.

de geniş yankı bulmuştur²². İttihat ve Terakki yönetimi içinde Ziya Gökalp'in başını çektiği Turancı görüşler egemen olmuştur. Enver Paşa, 1918-1922'de, karışıklık içinde olan Rusya'da Turancılık fikrini canlandırmaya çalışırken öldürülmüştür. Bunun dışında daha çok öykü ve romanlarıyla tanıdığımız Ömer Seyfettin ve Halide Edip Adivar da Turancılık akımına destek olmuştur.

Türk Birliği'ne karşı Rus düşünürlerin geliştirdiği "Avrasyacılık" konsepti, bazı Rus liderlerine Moskova'nın liderliğinde bir Avrasya Uygarlığı projesi olarak cazip gelmektedir. Bu yüzden, son yıllarda en büyük korkuları olan Turan fikrini bile kullanmak akıllarına geldi. Avrasya'da birlik modelleri Türk Dünyası'nı kafeste tutmak için Çin ve Rusya tarafından planlanan pragmatik ekonomi beklentili yapılardan başka bir şey değildir. Ruslar, bu coğrafyada siyasi ve güvenlik yönleri ile bir yapı kuramayacaklarını anlamışlardır.

Almanya'da büyükelçilik yapmış Amerikalı diplomat James W. Gerard, 8 Aralık 1919'da şöyle demişti, "Turancılığın yayılmasını önlemek için tek bariyer Ermeni Devleti'dir²³". Aynı kişi, bir yıl önce New York Times'da yayınlanan makalesinde Amerikalıların neden Ermenilerin yanında yer alması gerektiğine ilişkin pek çok gerekçe sıralamıştı. Amerikan elçisine göre, Batı medeniyetinin Yakın Doğu'da ışığı olarak, gelecekteki Turancı hayallerini önlemek için sadece Ermenistan Türkleri Ortadoğu'ya hapsedebilirdi. Büyükelçinin çağrısı üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı onun vizyonunu paylaşan bir rapor yayınladı; "Ermenistan, Kafkasya'dan Çin ve Küçük Asya'ya kadar Muhammed devletleri zincirinin inşasını önleyecek tek engeldir". Ancak, bu bakışın Amerikan çıkarları ile ne alakası vardı? Bu sorunun cevabı hala net değil.

Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'da başlayan işgali ve Karabağ'da Nikol Paşinyan'ın Batıcı tutumu Rusların Azerbaycan'ın Karabağ'ı özgürleştirmesindeki engellerini kaldırdı. Ancak, Karabağ Savaşı Rusların koyduğu süre ve sınırlarda gerçekleşti ve sonunda Rus (barış gücü) askerleri güvenlik garantisi olarak bölgeye girdi. Ermeni lobisinin ABD'de çatlak sesler çıkarma girişimi etkili olmadı. Ancak, Karabağ'ın geri alınması Türkiye ve Azerbaycan ile ötesinde Türk Dünyası ile fiziki bağların kurulduğu anlamına hala gelmiyor. Bu bağlardan korkanlar yani Rusya, Ermenistan, İran hatta Gürcistan bir barış anlaşması imzalanmasını, Azerbaycan ile Türkiye arasında fiziki bağ oluşturacak Zengezur Boğazı'nın açılmasını istemiyor ve engellemek için ellerinden geleni açık ve örtülü olarak yapıyorlar. Tıpkı Hazar Denizi üzerinden geçecek ulaştırma hatlarını engelleme girişimlerinde olduğu gibi bu ikircikli politikalarını sürdürüyorlar.

Türkistan'ın Öne Çıkan Ülkesi Kazakistan

Orta Asya'nın askeri, ekonomik, toprak ve nüfus bakımından ana ülkeleri Özbekistan ve Kazakistan'dır. Astana ve Taşkent arasında bölgesel üstünlük için uzun süredir devam eden bir rekabet var. Bu rekabet, Kazak lider Nazarbayev tarafından daha sıkı bölgesel entegrasyon için 2005 yılında önerilen Orta Asya Birliği düşüncesinin önündeki ana engeldir. Nazarbayev, bölgede yeni bir emperyal gücü beklemek yerine Orta Asya ülkelerinin ekonomik entegrasyonunun gerekli olduğunu vurgulamıştı. Nitekim Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) şimdi ekonomik entegrasyon amacı ile onun yerini almaya çalışıyor. Kırgızistan ile toprak sorunları Tacikistan'ın AEB'e girmesine ana engeli teşkil ediyor. Türkmenistan ise bağlantısız olmayı seçti. Özbekistan ise şimdiye kadar bir gruba dâhil olmaktan uzak duruyor.

²² Kızıl Elma imgesinin ilk kez Orta Asya Türkleri arasında doğduğu; Ergenekon Destanında Ergenekon'dan dışarıya çıkma ve kaybedilmiş eski yurdu geri alma idealini simgelediği kabul edilir.

²³ Haykaram Nahapetyan, *Why Armenia Needs Urgent Help*, Geopolitical Monitor, (September 26, 2023).

IMF'ye göre Kazak GDP'si 2023 yılında 259 milyar dolara ulaştı. Bu 2022'ye göre %15 artış ve Orta Asya'da en yüksek artış oranı demek. Kişi başına gelirin 13 bin dolar civarında olduğu tahmin ediliyor ve 2028'de 16.800 dolara ulaşması bekleniyor. Kazakistan'ın ekonomik hedefi 2029 yılına kadar GDP'sini iki katına çıkarmak²⁴. Kazak-Çin ticareti 2023'ün ilk 10 ayında zirve yaptı ve 32.7 milyar dolara ulaştı. Çin, Kazakistan'ın ekonomik kalkınması ve birikmiş yatırımlar (2005 yılından beri 24 milyar dolar) için en önemli katkı sunan ülke konumunda.

Kazakistan, diğer yandan bölgesel istikrar ve güvenlik için çok taraflı çerçevede işbirliği gereğini vurguluyor. Jeostratejik konum olarak Doğu ve Batı arasındaki Kazakistan, Çin ile olan sınırlarından ekonomi ve ticaret için azami istifade etmek istiyor. Bu coğrafya Çin mallarının Batıya taşınması için uygun bir geçiş konumu sağlıyor. Ancak, sınırda uzun kamyon trafikleri oluşuyor. Kazak vatandaşları artık Çin'e giderken vize almıyor.

Kazakistan'ın Batı'dan yatırım çekebilmek için bazı siyasi ve ekonomik reformlar yapması bekleniyor. Bunlar arasında büyük sanayi projeleri ve yabancı yatırım düzenlemelerinin (özelleştirme, yabancı varlıklarının korunması yönünde) gevşetilmesi var. Batılılar, Kazakistan'dan ayrıca hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, bağımsız medya ve siyasi reformlar istiyor.

Kazakistan'ın özelleştirme ile Sovyet planlama döneminden kalma devlet sahipliğindeki teşebbüslerini azaltması ve ekonomisinin akışkanlığını artırması isteniyor. Ayrıca Rusya ile ekonomik ayrışmasını hızlandırması bekleniyor. Rusya ile en uzun ikinci kara sınırına sahip olan Kazakistan, Batılı yaptırımlara uymaya çalışırken kaçakçılık ile mücadele ediyor ve Moskova'ya olan bağımlılığını azaltmaya gayret ediyor. Bu gayretler, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Batıya uzanması planlanan Trans-Hazar Enerji Koridoru (Orta Koridor) ile anlam kazanıyor. Kazakistan, ekonomisini canlandırmaya ve ülkeye turist çekmeye çalışırken artık ithalat ve ihracat trafiğinde Rusya'ya bağımlı olmak istemiyor²⁵.

Geçtiğimiz aylarda Batı yaptırımlarından kaçmaya çalışan şirketlerin faaliyet göstermesini engelleyecek adımlar atıldılar. Kazak televizyon işletmecisi TVCOM, bazı Rus kanallarının yayını durdurdu. Kazak yönetimi, uzun vadede eski Sovyet sisteminin mirası olan ulaştırma ve geçiş bağımlılığını azaltacak uzun vadeli bir proje peşinde. Dış politikada küresel olarak kendileri ile ticaret yapacak her adayla işbirliğine istekliler. Bununla beraber, Çin ekonomisinin devasa hali ve ham madde ihtiyaçları için Moskova ile işbirliği, Kazakistan'ın petrol ve doğal gazı dayalı ekonomisinin ürünlerini daha çeşitli hale getirme gayretleri ile çakışıyor.

Rusya'nın Ukrayna'da 22 Şubat 2022'de başlayan ikinci işgali öncesi Kazakistan'da meydana gelen karışıklıklar nedeni ile Kazak devlet başkanı Kasım Cömert Tokayev, Moskova'nın liderliğindeki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nden müdahale talebinde bulunmuştu. Kazakistan'da Ocak 2022'de meydana gelen iç karışıklıkta 238 kişi öldü ve ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra en büyük iç karışıklığını yaşamış oldu.

Ukrayna Savaşı başlamadan önce Tokayev, Rusların desteklediği doğu Ukrayna'daki ayrılıkçılara karşı destekleyici açıklamalar yapmadı ve tarafsız tutumu ile Kremlin'in propaganda birimlerini üzdü. İki ülke arasında 7.600 km. sınır var (dünyanın en uzun kara sınırı) ve Kazakistan'ın kuzeyinde büyük bir etnik olarak Rus grup yaşıyor. Tokayev, bugüne

²⁴ Harun Karcic, *The Linchpin of Central Asia Looks East*, WSJ, (January 19, 2024).

²⁵ Karcic, a.g.e., (January 19, 2024).

kadar Rusya ile ilişkileri istikrarlı tutmayı başardı. Kazak lider iki ayaklı bir sandalyede oturmayı başarıyor benzetmesi yapılıyor²⁶.

Ancak, Kazakistan'ın dış ilişkileri farklı boyutlara kayıyor. Eylül 2022'de Çin lideri Şi Cinping Astana'yı ziyaret etti. Çin lideri bu görüşmede "başka ülkelerin iç işlerine karışmasına karşı olduklarını" açıklaması Batı kadar Rusya'ya da mesaj olarak düşünüldü. Bu açıklamadan sonra Kazakistan'ın kuzeyindeki ayaklanma kışkırtması bitti. Bu bir yandan Rusya'nın Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde bir Rönesans demektir. Tokayev ise tecrübeli bir diplomat olduğunu gösterdi ve Kazakistan'ı Orta Asya'daki gelişmelerin merkezine taşıdı.

Eylül 2022'de New York'taki BM Genel Kurul'un da ABD başkanı Joe Biden, Tokayev ve diğer Orta Asya ülkelerinin liderleri ilk görüşmesini yaptı. Aynı formatta beş Orta Asya lideri Alman başbakanı Olaf Scholz ile bir araya geldiler. Arkasından Fransa cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Kazakistan ve Özbekistan liderlerini ziyaret etti.

Tokayev, Türkiye ve daha geniş ölçekte Orta Doğu ile dostça ilişkilerini güçlendiriyor. Kremlin için bu manevralar can sıkıcı ve statükoya uygun değil. Moskova'nın bu dönemde isteyeceği son şey daha çok izole olmak ve çevreden gelen yaptırımların artması. Bu nedenle, Kazakistan'ın sandalyesinin bir bacağına daha kırmak için sabırsızlıkla bekliyor.

Ukrayna Savaşı ve Türkistan

Ukrayna'daki savaş üçüncü yılına girerken, çatışmalar gittikçe içinden çıkılmaz bir girdaba dönüşüyor, siyasi belirsizlikler artıyor, ekonomiler aşınıyor ve küresel kapsamda jeopolitik yeni gruplanmalar doğuyor. Ukrayna Savaşı'nın belki de en çok etkilediği coğrafya Orta Asya ve artık beş ülke dünyaya çok farklı bakmaya başladı. Moskova, uzun zamandır bölgenin hâkim dış gücü idi ama artık Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya bakışı değişti ve Çin, Türkiye, ABD ve Avrupa Birliği (AB) için ortaya yeni açılımlar çıktı.

Ukrayna'daki savaş Orta Asya ülkelerinin dış politikalarını daha cesur hale getirirken, bölgenin küresel ticaretteki koridor rolünü daha da önemli hale getirdi. Şubat 2022 öncesi Avrupa Birliği ve Çin, Rusya'nın kuzeyinden Asya ve Avrupa arasında bir ticaret yolu kurmayı istiyordu. Bu rotayı Rusya'nın yoğun demiryolu şebekesi ve yumuşak gümrük uygulamaları destekleyecekti. Yol-Kuşak'ın Avrasya'daki orta koridoru ise Orta Asya'yı Hazar Denizi üzerinden Karadeniz'e bağlayacaktı. Ancak bu projeler büyük güçlerden minimum yatırım veya dikkat topladı. Rusya'nın Ukrayna'daki yeni işgali ile Batılı ülkeler ve rotayı genişletmek isteyen Çin, Türkiye ve diğer küçük ülkeler için durum değişti.

Orta Asya ülkeleri Ukrayna Savaşı'nın başlaması sonrasında daha kutuplaşmış bir jeopolitik ortamda başarı ile kendi gemilerini yürütüyorlar. Bölgenin ana oyuncularını olan Kazakistan ve Özbekistan, Kremlin ile aralarına hesaplanmış bir mesafe koymuş durumdadır. Rus işgaline karşı çok ciddi eleştiri yapmasalar da Rusya tarafında olmadıklarını gösterdiler. Onlar bu orta yolu bulmuş iken Batının bu ülkelere yönelik otoriter rejim yargısı gene öne çıkıyor. 2022'den beri Kazak ve Özbek liderleri görev sürelerini uzatacak yollar buldular; Türkmenistan'da hanedan geleneği bitti; Tacikistan'da yeni bir lider için yol açık gibi ama Kırgızistan'a başka gücünü daha merkezi ve kişisel hale getirdi.

Ekonomik yönden ise Ukrayna Savaşı'nın Orta Asya ülkelerine bazı faydaları oldu. Kırgızistan ve Tacikistan gibi fakir ekonomiler için hayati olan Rusya'dan para havaleleri arttı. Rusya'nın bölge ülkeleri ile ticaretinde de bir artış oldu. Şu anda Batı için şartlar orta vadede uygun olsa da henüz ekonomik bir ilgi yok. Batının derdi Rusya'ya yaptırımların

²⁶ Reid Standish, *How Two Years Of War In Ukraine Have Changed Central Asia*, RFE, (February 23, 2024), [How Two Years Of War In Ukraine Have Changed Central Asia \(rferl.org\)](https://www.rferl.org)

etkinliği ama bu bölge ülkelerinin savaştan ekonomik kazancını azaltabilir. Batının bu orta yolu sıkıştırması da Kazakistan ve Özbekistan'ı rahatsız edebilir.

Orta Asya ülkeleri savaş ile birlikte kendi bölgelerinde daha çok manevra alanı buldular. Kazakistan, Rusya'ya olan ağır ekonomik bağımlılığını yeniden değerlendirmeye ve azaltmaya başladı. Ancak, Rusya liderliğindeki çeşitli gruplar içinde ki resmi ittifak ve üyelikleri değişmedi. Orta koridorun önemli halkalarından biri olan Kazakistan'ın ve yatırım ve ticaret hacimleri artıyor. Daha geniş açıdan, savaş ve Moskova'ya uygulanan Batı yaptırımları Orta Asya ülkeleri için Rusya dışı seçenekleri deneme fırsatı sundu. Bu seçenekler arasında ABD, AB, Hindistan, Japonya, İran, Türkiye, Çin ve Körfez ülkeleri var. Sonuç olarak, Ukrayna Savaşı Rusya'nın Orta Asya'daki hâkimiyetine son verebilir ya da Moskova ile ilişkileri yeni alternatifler, ticaret rotaları veya siyasi ortaklar ile zayıflayabilir.

Son iki yıldır Orta Asya'da yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi değişimlerin sonraki adımları ne olacak? Bunlarla ilgili öngörülerini sıralayalım;

- Rusya ile ilişkilerde yeni normal; Bugüne kadar, Orta Asya ülkeleri için Rusya zehirli bir ortaktı yani işbirliği imkânsızdı. Ancak, son iki yılda bu gerçek oldukça değiştii. İzole edilmiş ve ekonomik yaptırımlar altındaki Rusya, artık sadece önemli bir ortak. Bu ortaklığın bir tarafında Orta Asya'nın tek adam rejimleri, diğer tarafında bu ülkeleri yatırım uygulamadıkları için faydalı gören Rusya var. Yapılan bir çalışmaya göre; Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya bakışı değiştii ve artık kuzey komşularını onaylamayan bir trende girdiler²⁷.

- Ukrayna Savaşı, Orta Asya'ya küresel ilgiyi artırdı ve bölge izlenmekte. Orta Asya ülkelerinden uluslararası toplumla proaktif ilişkiler kurmak için özellikle ülke içinde finansal ve siyasi reform beklentisi var. Bu beklentiler daha çok Orta Asya ülkelerinin iç yapısının Batıya entegre olması ile ilgili. İkinci beklenti ise Rusya ve diğer küresel aktörlerle ilişkilerinde bir denge kurmaları. Bunun açık ifadesi; Rusya'ya karşıtı olmadan, kötü körüne bu ülkeye hizmet etmemek. Orta Asya ülkelerinin istikrarı ve refahı için bu dengeyi bir süre daha korumak gerekiyor.

Türkistan Devletleri Arasındaki Sorunlar

Orta Asya ülkeleri İran ve Afganistan ile olduğu gibi kendi içlerinde de birbirilerine sempatik değildir. Bu yüzden, Rusya onlar için daha uygun bir mütteftir. Rusya, işçi göçleri ve tarım ürünleri için büyük bir Pazar sağlamaktadır. Kazakistan ve Türkmenistan için Avrupa pazarlarına petrol ve doğal gaz göndermek için Rusya, ana transit ülkesidir. Rusya aynı zamanda Afganistan kaynaklı aşırı dini akımlar ve sınır geçişlerini önlemek için uygun bir güvenlik ortağıdır. Örneğin 1280 km.lik Afgan-Tacik sınırında Rus askeri devriye gezmektedir. Orta Asya ülkeleri güvenlik gerekçesi ile Afganistan'da yaşayan kendi etnik göçmenlerini ülkelerine geri istememektedir.

Türklük faktörüne gelince, Türkiye ve Orta Asya ülkeleri, Tacikistan hariç, etnik ve dil olarak birbiri ile bağlantılıdır. Ancak, bütün Orta Asya ülkeleri sınır ve/veya toprak anlaşmazlıkları, bazen de etnik sorunlar ile iç içe yaşıyor. Bu anlaşmazlıkların temelinde Sovyet döneminin sınırları değiştirme, otlak, su kaynağı, petrol/doğal gaz rezervleri ve diğer kaynakları ileride sorun çıkaracak şekilde dağıtma stratejisi var²⁸.

²⁷ Hannah Chapman, Zaushan Zhandeyeva, *Attitudes on Russian's War on Ukraine in Kazakhstan and Krgyzstan*, Central Asian Barometer and Demiscope, (December 01, 2023).

²⁸ Rahim Rahimov, *Geopolitics and Conflict Potential in Central Asia and South Caucasus*, Geopolitical Monitor, (May 25, 2018).

Orta Asya'da düzinelerce sorunlu bölge var. Kazakistan ilave olarak tıpkı Doğu Ukrayna gibi önemli sayıda etnik Rus nüfusa sahip ve Ukrayna'nın başına gelenler onun da başına gelebilir. Etnik Rus nüfus, Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde %36-50 arasında ve bu nüfus 1990'larda çok daha fazla idi.

Özbekistan-Kazakistan

Özbekistan ve Kazakistan, etnik boyutu olan toprak ve sınır sorunları nedeni ile gerilim içindeler. 2001 yılında iki ilke sınırında kısa ömürlü bir Kazak Bagys Cumhuriyeti kuruldu. Kazak-Özbek sınır sorunu 2002 yılındaki ikili sınır anlaşması ile çözülmüş gibi gözüküyor.

Özbekistan-Kırgızistan

Özbekistan, diğer Orta Asya ülkeleri ile çeşitli sınır ve toprak sorunları yaşıyor. Türkmenistan ile toprak ve etnik problemlerin yanında Kırgızistan ile Fergana Vadisindeki Özbek nüfusun olduğu Oş şehri ile ilgili sınır sorunu var.

Kırgızistan'da dört kapalı Özberk bölgesi, Özbekistan'da ise bir kapalı Kırgız bölgesi var. 2010 yılındaki çatışmalarda çoğu Özbek yüzlerce kişi öldü ve binlerce kişi yer değiştirdi. 1378 km.lik Kırgız-Özbek sınırının %76'sına sınır çizildi, geri kalan 324 km.lik bölümde 58 noktada sorun var²⁹.

Özbekistan-Tacikistan

Özbekler, Tacikistan'da %15 kadar bir azınlık nüfusa sahip. Özbekistan'da ise %5 kadar Tacik var. Azınlıkların yaşadığı Özbek-Tacik sınırının 105 km.lik bölümünde çeşitli toprak sorunları var. Özbekler, sınır boyunca mayın döşediler. Bunun dışında iki ülke arasında terörizmle mücadele ve Tacikistan'ın tartışmalı Rogun Barajı projesi ile ilgili sorunlar var. Özbekistan'ın kutsal ve tarihi Samara ve Buhara şehirlerinde büyük miktarda Tacik nüfusun yaşıyor olması da etnik gerilimi besliyor. 1992-1997 yılları arasında Tacikistan'da yaşanan sivil savaş sonrasında bu şehirlerin Tacik nüfusu azaldı. Etnik azınlıkların da dâhil olduğu Tacik sivil savaşı Rusya ve Özbekistan'ın dâhil olması ile sona erdi.

Kırgızistan-Tacikistan

İki ülkenin 978 km.lik sınırının ancak 519 km.sine sınır çizgisi çekilebildi. Geri kalan 459 km.lik bölümde yoğun şekilde vadi nüfusu yaşıyor ve 58 ayrı sorunlu sektör var. Tacikistan ayrıca Kırgızistan'ın Fergana Vadisi'nde iki kapalı bölgeyi yönetiyor. En sorunlu sınır görüşmeleri Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın paylaştığı Fergana Vadisinde. Üç ülke de tarihi iddialar ile diğerinin bölgesinde ulaştırma hatları, nehirler, su kaynakları ve sanayi hakkında talepler de bulunuyor³⁰. Fergana Vadisi'nden ne olursa bu üç ülkenin ekonomik, siyasi ve dini çevrelerini etkiliyor.

Bağımsızlığını aldıktan sonra kendini dış dünyadan izole etmeye çalışan Türkmenistan, son yıllarda bölgesinin entegre bir parçası olma yönünde gayret sarf ediyor. Özbekistan ve Türkmenistan, Taliban'ın Kuştepe Kanalı nedeniyle Amu Derya'dan gelen suyun azalma riski yaşıyor. Anayasal olarak Taliban'a karşı tarafsız tutumunu sürdüren Türkmenistan ile birlikte Özbekistan ve Tacikistan'da Afganistan'dan gelecek IŞİD-K terör tehdidi ile karşı karşıya bulunuyor.

Rusya ve Türkistan

²⁹ Rahimov, ibid, (May 25, 2018).

³⁰ Rahimov, ibid, (May 25, 2018).

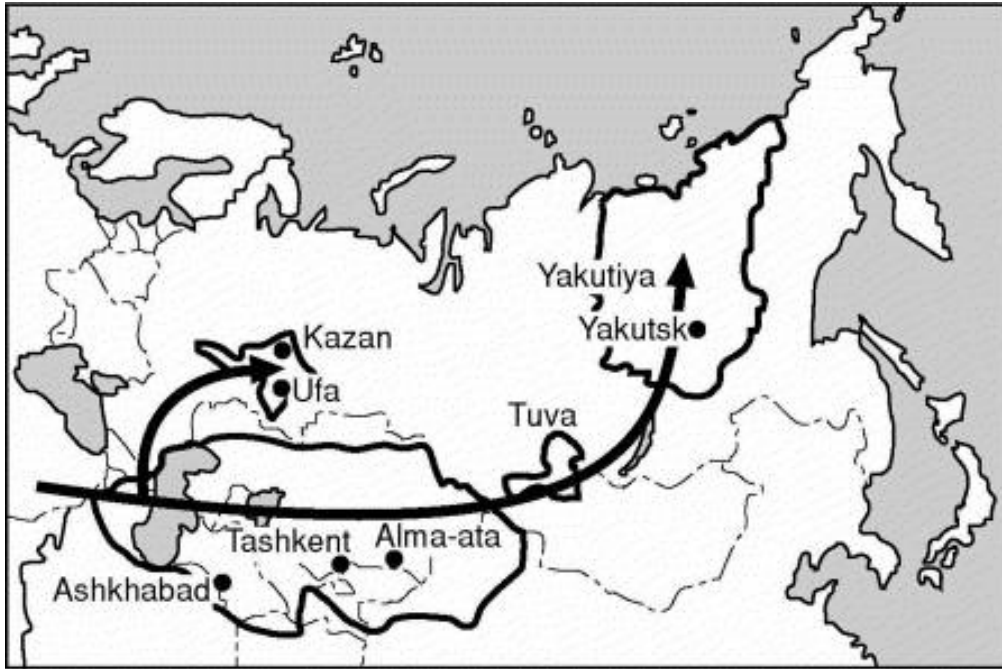
Ruslar, eski Sovyet coğrafyasında entegrasyonu derinleştirmeyi çıkarlarına uygun buluyorlar. Sovyet döneminde kurulan fabrikalar ve ulaştırma hatları ile oluşturulan kendilerine bağlı ekonomilerin mirasını kullanmak istiyorlar. Ülkeler arasında oluşan işçi göçü üretimi optimize etmeye yarıyor³¹. Rus ekonomisi bu ülkelerde bir güç projeksiyonu yaratmıştır.

Rusya’da Avrasyacılık konsepti çerçevesinde kendi kontrolünde bir Avrasya Birliği kurmayı hedeflemektedir. Orta Asya’nın geleceğinin belirsizliği ve dış dünyadan izole coğrafyaları, Ruslar kadar Çinlilere de etki sağlamada avantaj sağlıyor. Bununlar beraber, Orta Asya ülkeleri ne kadar bağımlı olmaya devam etseler de artık Rusların kolonisi değil. Ruslar, stratejik ortaklık kılıfı altında Orta Asya ülkelerinin enerji ve mineral kaynaklarına nüfuz etmek istiyor.

Orta Asya ülkeleri Rusya ve Çin’den gelen rüzgârla göre şimdilik;

- Avrasya Ekonomik Birliği (AEB),
- Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve
- Şanghay İşbirliği Örgütü, gibi bölgesel yapılar arasında tercihlerde bulundular ama bunların hepsi aslında sanal bölgeselcilik olarak adlandırılıyor. Çünkü bu bölgesel yapılar Orta Asya ülkelerine bir şey katmadığı gibi, pek bir cazibe de temsil etmiyor. Olsa olsa başka ülkelere karşı korumacı bir entegrasyondan bahsedilebilir. Bu yüzden, Orta Asya ülkeleri hangi teşkilata üye olursa olsun teşkilat dışından diğer ülkeler ile de işbirliği anlaşmaları yapmaktan geri durmuyor.

Harita 4: Alexander Dugin’in Turan Korkusu

Rusya’nın entegrasyon gayretlerine karşın çevre coğrafyasındaki 11 ülke üç ayrı strateji izlemektedir;

(1) İlk grupta bulunan Beyaz Rusya ve Kazakistan ile artan ölçüde Ermenistan, Kırgızistan ve Tacikistan için “gönülsüz takipçiler” denebilir. Bu ülkeler farklı nedenlerle

³¹ Richard Weitz, *The Customs Union and Eurasian Union: A Primer*, in Edts. Starr and Cornell, *Putin’s Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents* Central, Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, (28 Nov, 2014).

Avrasya Ekonomik Birliği'ni tek seçenek gormekte ve bunun için egemenliklerinden bile taviz vermekteler.

(2) Geride kalan altı ülkeden Ukrayna, Moldova ve Gürcistan, farklı nedenlerle Avrasya Ekonomik Birliği'ne karşı ve Avrupa Birliği ile bağlarını derinleştirmek istiyorlar³². Nitekim AB ile İşbirliği Anlaşması ve Serbest Ticaret Anlaşması gibi alternatifler peşindeler.

(3) Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan ise “retçi” grup ve herhangi bir entegrasyona karşı, kendi kendine yeterli olmak istiyor.

Rus politikalarının iki yüzü var. Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan iş gücü Rusya'nın ekonomi ve go politikalarına duyarlı ve bu ülkeleri ekseninde tutmak için kullanıyor. Ekonomik entegrasyon bakımından Çin daha önemli olsa da Ruslar zellikle Kazakistan ve Kırgızistan için etnik kartı oynuyor³³. Son donemde Türkmenistan Çin tarafına kanat kırdı. Coğrafi olarak daha merkezi konumda olan Özbekistan da Moskova'nın ekseninden uzak durmak istiyor.

Rusya, Orta Asya ülkelerini kendi etki bölgesi içinde tutmak istiyor. Ancak, Moskova'nın Baltıklar, Doğu Avrupa, Ukrayna ve Güney Gürcistan'daki saldırgan tutumu Orta Asya ülkelerini rahatsız ediyor. Moskova, şimdilik Orta Asya yerine Batı etkisinin daha çok beklendiği Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya'ya odaklanmış durumda³⁴.

Rusya'nın 2008 yılındaki Gürcistan, 2014 ve 2022'deki Ukrayna işgalleri Orta Asya lkeleri için de NATO ve AB'nin önemini yükseltti. Ancak, Rusya'nın gücüne karşı oldukça ihtiyatlı olmak zorundalar. Bölge yönetimlerinde otoriterliğin gornr gelecekte de devam edeceğini soyleyebiliriz. Kötü olasılık sınır ve toprak sorunların bölge ülkeleri arasında savaşa ya da çatışmalara donşmesi.

Türkmenistan, Rusya-İran-Hindistan arasındaki Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru projesine katıldı. Böylece Ruslar, Orta Asya'dan ilk bağlantıyı kurmuş oldular. Ruslar, memnuniyetini Türkmenistan'ı Güney Ulaştırma Koridoruna da davet edeceklerini açıklayarak gosterdiler³⁵. Bu rota, Kazakistan üzerinden gidenden daha uzun ve pahalı ama Ruslar, Batı yaptırımlarına karşı Orta Asya ile Astana bölgesi üzerinden ticaret yapmak istiyorlar. Ancak, Güney Ulaştırma Koridoru, Güney Kafkasya ile ticaret yapmak için Özbekistan ve Tacikistan'a doğrudan ulaşma imkânı sağlıyor. Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın tercihleri kadar Kazakistan ve Afganistan'ın Batı ile ilişkileri, Pakistan ve İran'ın rekabeti bölgedeki gelişmelerde belirleyici olacak. Ancak, ekonomi ve enerji güvenliği açısından Türkmenistan aniden Özbekistan ve Tacikistan'ın gelişmesi için önemli hale geldi.

1940'larda Adolf Hitler, Hazar bölgesini Sovyetlerden koparılacak büyük pasta olarak gormüş, oradan güneye İran Körfezi ve Irak'a yonelmeyi düşünmüştü. Ancak, Nazilerden sonra Hazar'ın kontrolü tekrar Rusların eline geçti. Hazar'ın toplam petrol retimi Kuzey Denizi'ni geçti. Kuzey Denizi'ndeki petrol kuyuları 2008'de 44 iken 2014'te 12'ye düştü ve hala İskoçya'nın doğusundaki Aberdeen sahilleri ve Shetland adalarının doğu ve kuzeyinde 16 milyar varil petrol olduğu tahmin ediliyor³⁶.

Rusya ve Kazakistan, Hazar Denizi'nin en büyük bölümünü kontrol ediyor. 2022'de Ukrayna'da yeniden başlattığı savaş ile Karadeniz'in kuzey kıyılarını ve Azak Denizi'ni işgal

³² S. Frederick Starr, Cornell, Svante E. Cornell, *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents Central*, Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, (28 Nov, 2014).

³³ Svetlana Gomzikova, *I ne drug, i ne vrag, a tak*, Svobodnaya Pressa, (April 15, 2014).

³⁴ Rahimov, *ibid*, (May 25, 2018).

³⁵ Andrew Korybko, *The Geopolitics of Central Asia: The Turkmenistan, Uzbekistan, Tajikistan Triangle*, Global Research, (August 04, 2023).

³⁶ Daily Telegraph, *North Sea oil production rises despite price fall*, (August 3, 2015).

eden Ruslar, Hazar Denizi ve diğer bölgelerden getirdiği petrol ve doğal gazı Batıya satmayı düşünüyorlardı. 2014'te ilhak ettikleri Kırım bölgesi, Rus donanması için olmazsa olmaz olan Sivastopol limanına sahipti. İşgaller için hala NATO'nun genişlemesi yalanına başvuran Ruslar, 21. Yüzyılda da hala yaşayan bir emperyalist ve yayılmacı ülke. Putin ise eski Rus çarları gibi toprak kazanma niyetini saklamıyor.

Harita 5: Rusya'nın Hazar Denizi'ni By Pass Etme Planı

NATO'nun genişlemesini bahane ederek Ukrayna'da 2014'den sonra 2022'de işgale başlayan Rusya'nın asıl niyeti "Büyük Rusya" için toprak kazanmak ve Karadeniz'in kuzeyini işgal ederek, Rus donanmasının güvenliğini sağlamak kadar, Hazar Denizi'ni by pass ederek doğrudan Karadeniz'e ulaşacak botu hatları döşemek. (Harita 5)

Çin ve Türkistan

Rusya, Çin ile birlikte ABD'nin Orta Asya'ya girmesine engel olmaya çalışmaktadır. İki ülke, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ABD'nin etkisine dengeleyici olacağını hesaplamaktadır. İran da Rusya ve Çin ile birlikte ABD ve NATO'nun bölgeye girmesine karşıdır. Şimdiye kadar Rusya, Çin, İran üçgeni Batıyı uzak tutmak konusunda başarılı oldu. İran, özellikle Hazar Denizi bölgesinden Batı askeri varlığını uzak tutmak peşindedir.

Rusya ve Orta Asya ülkeleri Çin'i de içine alacak daha büyük bir entegrasyonun öncelikle bu ülkenin jeopolitik ve jeo-ekonomik çıkarlarına hizmet edeceğinin farkındadır. Nitekim Kuşak ve Yol inisiyatifi Çin'in bu heveslerine hizmet etmektedir. Orta Asya ülkeleri için geriye, Çin ve Rusya girdabından kaçmak için AB alternatifi kalmaktadır³⁷. Çin ve Rusya birbiri için ayrılmaz ekonomik ortak gibi gözükse de bölge için AB'nin yerini alamazlar³⁸.

³⁷ Alexander Gabuev, *The Pandemic Could Tighten China's Grip on Eurasia*, Carnegie Moscow, (April 24, 2020).

³⁸ Justyna Szczudlik, Lukasz Kulesa (Eds), *How China and Russia Could Join Forces Against the European Union*, PISM, (6 April, 2020).

Aslında Türk devletleri Çin ve Rusya dışında büyük bir seçenek arıyorlar ama çıkış yolu bulamıyorlar. Diğer yandan, hala ülke inşa süreçlerini tamamlayabilmiş değiller. Bu nedenle, ülke içinde ve dışında maceraya girecek bir durumları da yok. Ana sorunları iç güvenlik ve hassas durumları dış güçlerin istismarına açık. Kurumsal zayıflık ve yarı-modern toplum yapısı yanında devlet yönetimlerinin olgunlaşması uzun zaman bekleyemez.

Özetle Orta Asya, yeni büyük oyuna hazır değil. Üstelik bu sefer görece zayıf olan Ruslar, Çin karşısında rekabet etmektense paylaşım yoluna gitmeye niyetli. Bu anlayan bazı Orta Asya ülkeleri ise şimdiden provoke oldular ve kendilerine Batılı ya da İran, Türkiye, Pakistan gibi daha yakın ülkelere dostlar aramaya koyuldular.

Çin'in Orta Asya için planları Rusya'yı ürkütmeden nüfuz etmektir. Kendi ekonomik girişimlerine itiraz etmedikçe AEB içinde Rusya'nın liderliğine de karşı gelmeyecektir. Üstelik bazı Orta Asya ülkeleri Çin'in yolunu tercih edecektir. Hâlihazırda AEB, enerji pazarının 2025 yılına kadar entegrasyonu gibi bazı iç çalışmalar içinde ve Rusya ile Kazakistan arasındaki enerji ilişkilerinin geleceği AB ile ilişkileri de etkileyecektir³⁹.

Halen hayata geçirilmeye çalışılan AEB ve ŞİÖ gibi birlik yapıları aslında Çin ve Rusya'nın özel amaçlarına hizmet etmekte, iki güç merkezi birbirine çok müdahil olmadan aradaki kuzuları birlikte kontrol etme ihtiyacı duymaktadır. Türkiye'ye Avrasya'yı çare olarak gösterenler aslında kafese gönüllü olarak girmemizi tavsiye edenlerdir.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) altı üyesi şunlar; Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan. Moğolistan, İran, Hindistan ve Pakistan ise gözlemci devlet statüsünde. ŞİÖ, Doğu Türkistan ve çevresindeki Türk kökenli kalkışmaları önlemek için bir güvenlik çerçevesi ve bunun için ekonomi tuzağı kullanılıyor. ŞİÖ ile aynı zamanda İpek Yolu projesi üzerinden hem Orta Asya ülkelerine siyasi, ekonomik ve askeri sızma sağlayacak hem de bu ülkelerin petrol ve doğal gazlarına nüfuz edilecek. Özetle, Çin hem Doğu Türkistan'a hem de çevre ülkelere örümcek ağı örecektir.

Kazakistan, Çin ile üçüncü demiryolu inşasına resmen başladı. Çift hatlı demiryolu iki ülke arasındaki taşıma kapasitesini yılda 28 milyon tondan, 48 milyon tona çıkaracak. 1300 km.lik demiryolu 2027'de tamamlanacak ve diğer iki hatta olan sıkışıklığı rahatlatacak. Çin, Kuşak-Yol (BRI⁴⁰) projesi kapsamında bu projeye milyarlarca dolar yatırdı. Yeni İpek Yolu'nda Kazakistan önemli bir geçiş merkezi ve güvenli bir kara yolunu temsil ediyor ama deniz geçiş imkanları yok. Kazakistan'ın küresel ticaretteki payı sürekli artarken, Çin en önde gelen ekonomik ve ticaret müttefiki. Kazak lideri Kasım Cömert Tokayev, son 30 yılda Çin ile gelişen ilişkilerin yeni bir altın çağ başlattığını düşünüyor⁴¹.

Ukrayna Savaşı ile ilgili olarak her ne kadar Çin, yüksek seviyeli görüşmelerde Rusya ile uyumlu retorik kullansa da aslında dengeleyici rolde. Ukrayna konusunda diplomatik inisiyatif peşinde. 2023 yılında Çin dışişleri bakanı Wang Yi, Ukraynalı karşıtı ile görüştü. Rus işgalinden kısa süre öncesi Moskova ve Pekin arasında "sınırsız" ortaklık ifade edilmişti. Çin, Batı ile ilişkilerini dengelemek kadar kendi çıkarları için de Rusya'yı itiyor. Mayıs 2023'de Çin, beş Orta Asya ülkesi ile bir zirve yaptı ve ilişkilerde gelişmiş ekonomik ve siyasi ortaklık için bir harita ortaya kondu.

Pekin, Ukrayna Savaşı ile birlikte bir yandan küresel imajını tamir etme peşinde; tarafsız barış yapıcı ve çatışmanın sona ermesi için kendi vizyonunu satıyor. Çin ile ilişkilerin nereye varacağı Orta Asya ülkeleri için de bir muamma. İki arasında oynarken, Rusya

³⁹ Maria Pastukhova, Kirsten Westphal, *Eurasian Economic Union Integrates Energy Markets-EU Stands Aside*, SWP-Berlin), (2018)

⁴⁰ BRI: Belt and Road Initiative.

⁴¹ Harun Karcic, *The Linchpin of Central Asia Looks East*, WSJ, (January 19, 2024).

yanında Çin'e de bir mesafe koymak zorundalar. Çin ve Rusya her konuda aynı düşünmese de bölge için temel ortak çıkarları var ve Afganistan, Gazze ve İran konuları da onları birbirine yaklaştırıyor. Çin'in Orta Asya'daki imaj çalışması bölgedeki Rus etkisinin gölgesinde kalıyor.

ABD ve Türkistan

Avrasya ülkeleri arasında büyük bir asimetrik güç boşluğu bulunmaktadır. Bunun yanında demokratik ve kapitalist kültür eksikliği Batı ile entegrasyonu ve rekabeti engellemektedir. Ekonomilerin genellikle hidrokarbon kaynaklarından gelecek gelirlere bağımlı olması, ortak ticaret için gerekli olan teşebbüs ve ürün eksikliği, zayıf pazar koşulları bölgenin çıkmazları arasındadır.

1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşü ABD hegemonyasının Orta Asya'ya girme şansını yaratmıştı. ABD; zayıflayan Rusya ve İran'ın emperyalist politikalarından vazgeçeceğini umuyordu. Sovyet sonrası dönemde ABD'nin jeopolitik önceliği Orta Asya/Kafkasya ülkelerini NATO şemsiyesi altına çekmekti. Bir yandan askeri bağlar geliştirilmeye çalışıldı diğer yandan ülke rejimlerinin ve ekonomilerinin Batı standartlarına göre gelişmesi için çalışıldı. Aynanın öbür tarafında Batı yanlısı rejimler kurmak, Batı yatırımlarını Avrasya'nın mineral rezervlerine yönlendirmek vardı. ABD, askeri ve ekonomik girişimlerinin hedefinde Sovyetlerden kopan Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmistan vardı. Bu ülkeler Batı sistemine entegre edilecekti. Bu ülkelerin petrol rezervleri Suudi Arabistan'aa eşit ya da daha fazlaydı. Azerbaycan ile birlikte üç Orta Asya ülkesi (Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan) dünyanın en zengin doğal gaz kaynaklarına sahip.

NATO'nun Barış İçin Ortaklık programı eski Sovyet ülkelerini Batı çerçevesine sokmayı amaçlıyordu. ABD, Orta Asya'da ilk tatbikatını 1997'de yaptı. Orta Asya ülkeleri NATO'nun Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne katıldı. ABD; Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova'yı NATO'ya girişin ilk adımı olarak bu ülkeler için GUAM'ı kurdu.

2014 yılında ABD, Orta Asya'daki Manas üssünden çekildi. Böylece üssün kontrolü Rusya'ya boyun eğmiş olan Kırgızistan'a dönmüş oldu.

Son 30 yıldır ABD'nin Hazar Denizi'ne ilgisi değişik bir grafik izledi. 2001 yılı sonrasında ABD'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinden beklentisi henüz ilişkilerin bozulmadığı Rusya'nın da yardımı ile Afganistan operasyonu için gerekli üs ve ikmal yolu kolaylıkları ile ilgiliydi.

Rusya'nın Ukrayna'da saplandığı savaş, başka coğrafyalarda da beklenmeyen gelişmeler yarattı. Bunlardan biri kaynak zengini, stratejik olarak Çin ve Rus etkisi arasında sıkışmış, problemleri çok olan Orta Asya. ABD için Orta Asya, anlaşılması güç ve kontrolü zor ülkelere kurulu. Ama şimdi ABD, Moskova ve Pekin ile yürüttüğü rekabetin bir parçası olarak daha belirgin ve hedefi olan bir strateji ile fırsatları kullanmak istiyor.

Orta Asya ülkeleri (Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan) büyük enerji ve mineral kaynaklarına sahip olmasına ve Afganistan'a komşu rağmen, ABD bölgeye etki sağlamada uzun zamandır sıkıntı çekiyor. Doğu Avrupa ve Kafkasya'nın aksine, Orta Asya ülkelerinin hiçbiri Batı yanlısı değil ve AB ya da NATO üyesi olma peşinde değil. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan; Rusya'nın liderliğindeki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü üyesi ve iki ülkede Rus askeri üsleri bulunduruyor. Özbekistan ve Türkmenistan ise resmi olarak tarafsız ve Batı'ya oldukça şüpheli bakıyorlar. Orta Asya ülkelerinin şüpheyle bakmaları, ABD'nin bölgede demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi ile ilgili faaliyetlerinden kaynaklanıyor.

Orta Asya ülkeleri (kısmen Kırgızistan hariç) oldukça merkezi ve otoriter siyasi sistemlere sahipler ve ABD'nin bu tür istekleri iç güvenliklerine tehdit olarak algılanıyor. Bu ortam, ABD için, bölge ülkelerinden yeni bir Ukrayna ya da Gürcistan yaratılmasına engel teşkil ediyor⁴². Aksine Rusya ve Çin, "iç işlerine müdahale etmeme" politikası ile bu ülkelere yaklaşmakta zorlanmıyor. Ama geçmişte bu ülkelerin ABD ile işbirliği yaptığı örnekler var. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan'daki operasyonları için Orta Asya ülkeleri lojistik üs oldular. Özbekistan ve Kırgızistan, ABD'nin ülkelerinde hava üssü kurmasına izin verdiler. Bu üsler birkaç yıl açık kaldılar ama önce ABD, Özbekistan'ı Taşkent'teki Andican katliamı için eleştirince hava üssü kapatıldı. Kırgızistan'daki Manas hava üssü ise Rusya'nın baskısı nedeni ile kapatıldı. Fırsat olduğunda Orta Asya ülkeleri ABD ile işbirliğine yakınlar.

Azerbaycan'ın İran ve Rusya ile sınırlarının olması, İsrail ile yaklaşması ABD'nin istediği stratejik ortak özelliğini ona kazandırıyor. ABD'nin Azerbaycan ile güçlü ekonomik ve enerji bağları var. Azerbaycan, İsrail petrolünün %40'ını sağlıyor⁴³. Hazar Denizi'ndeki en büyük limana sahip Bakü, Avrupa ve Orta Asya arasında taşımacılıkta önemli bir ulaştırma merkezi. Azerbaycan, Avrupa için Rusya'ya alternatif petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip. Ancak, Azerbaycan'ın demokrasi ve insan hakları karnesi sorunlu. Rusya ve İran arasında sıkışmış Azerbaycan, bağımsızlığını kaybetmemek için bu ülkeler arasında bir denge kurma mecburiyetinde olduğunu hissediyor.

Hazar Denizi, dünyanın en iç büyük iç suyu ve ABD Enerji Bakanlığı'nın 2012 yılı değerlendirmesine göre, 48 milyar varil petrol ve 292 trilyon kübik feet kanıtlanmış veya olası doğal rezerve sahip⁴⁴. Hazar Denizi'nde henüz keşfedilmemiş 20 milyar varil petrol ve 243 trilyon kübik feet doğal gaz olduğu tahmin ediliyor. İran Körfezinden sonra Hazar, dünyanın en büyük ikinci petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip. Ancak, Hazar Denizi'ndeki istikrarsızlıklar Batılıları bölgedeki boru hatlarına finanse etmekten ve yatırım yapmaktan alıkoyuyor.

Bazı değerlendirmelere göre, 2050 yılı civarında ABD, petrol ithalatının %80'ini Orta Asya'dan yapabilir. Orta Asya ülkeleri ABD'nin enerji güvenliği için gittikçe önemli hale geliyor. Batılıların Hazar bölgesine ticari ve siyasi yatırımları hem boru hatları hem de siyasi şekillenme bakımından oldukça önemli. Boru hatlarının güvenliği bakımından Afganistan ve Türkiye'nin konumu önemli. Bu yüzden, ABD, enerji alt yapısını Rusya'yı by pass ederek Avrupa'ya ulaştıracak projeleri (Nabucco gibi) destekliyor.

Hazar Denizi fosil yakıt kaynakları ABD'nin Ortadoğu'ya bağımlılığını azaltabilir ancak petrol ve doğal gaz kaynakları farklı ülkelerde ve bölge istikrarsız. Eğer ABD, Orta Asya'ya girmek istiyorsa bitişindeki Hazar bölgesinde kontrol sağlamakla işe başlamalı. Orta Asya'da büyük doğal kaynakları olan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan var. Orta Asya; Rusya, Çin, Güney Asya ve Ortadoğu tarafından çevrelenmiş durumda. Halen Rusya, İran ve Orta Asya ülkeleri küresel petrol rezervlerinin %15'ini, doğal gazın ise %50 kadarını bulunduruyor.

ABD'nin niyeti Güneydoğu Asya'da amacı Malay yarımadası ve Batı Endonezya'daki Sumatra adasını ayıran Malakka Boğazı'nı kontrol etmektir. Çin'e gelen petrolün %80'i Ortadoğu ve Afrika'dan ithal edilmekteydi ve geçiş yolu Bab El Mandab ve Malakka

⁴² Eugene Chausovsky, *Favored Partner: Washington's Central Asia Opportunity After Ukraine*, New Lines Institute, (November 15, 2022).

⁴³ Luke Coffey, *America Needs Strategic Partners like Azerbaijan*, The Heritage Foundation's Allison Center for Foreign Policy Studies, (January 25, 2018).

⁴⁴ US Energy Information Administration, *Oil and natural gas production is growing in Caspian Sea region*, (September 11, 2013).

boğazları vardı. Malakka Boğazı, Hint Okyanusu'nu Güney Çin Denizi ve Pasifik Okyanusuna, Doğu Asya ekonomilerini Ortadoğu ve Avrupa'ya bağlıyor.

Ortadoğu, küresel barış ve istikrarı etkileyen karmaşık jeopolitik gerilimlerin ve dinamiklerin merkezi olmaya devam ediyor. 2024 yılına girerken Ortadoğu, çok daha istikrarsız bir döneme daha evrilmeye yolunda. Bunun nedeni, Gazze'de başlayan çatışmanın başka bölgesel gerilimleri de ateşleyerek, çok cepheli çatışmaların Ortadoğu'ya yayılması ve bölgesel bir hal alması. Güney Lübnan'da gerilim artıyor, Yemen'de Husiler Kızıl Deniz'deki gemilere saldırıyor, Irak ve Suriye'de ABD kuvvetlerine saldırılar artıyor, İran ve Pakistan arasında askeri gerilim yükseliyor, Sudan'da savaş yoğunlaşıyor, Ürdün hava kuvvetleri ve Suriye'nin uyuşturucu kaçakçıları arasında çatışma cephesi genişliyor, bölge genelinde mezhepsel gerilim kaynıyor. Bu gelişmeler Ortadoğu'da öngörülemeyen bir çatışma dalgası ile tüm bölgeyi sarabilir ve olumsuz sonuçları bölge dışına taşıyabilir. Özellikle İran ile ilgili senaryoların Güney Kafkasya'dan Orta Asya ve Çin sınırlarına kadar etkisi olacaktır.

Avrupa Birliği, NATO ve Türkistan

Orta Asya ve Hazar bölgesinin stratejik önemine rağmen, Batılı ülkeler bölgeye yeterince ilgi göstermiyor. Bunun pek çok nedeni var. Öncelikle Asya'nın kalbine ulaşmak ve kalkındırmak için ortak bir stratejik çerçeve yok. Kazak yönetimi, Astana'nın çok yönlü dış politika yaklaşımı yanında ABD ve Avrupa'nın Orta Asya'nın kalkınmasında artan rolünü destekliyor. Kazakistan, sadece Çin ve Rusya arasında değil, İran ve Türkiye arasında da büyük miktarda insan ve ticari ürün akışının merkezindedir. Bu kara ülkesinin yüzölçümü Doğu Avrupa'ya eşit ve Rusya ile 7.800 km., Çin ile 1783 km. kara sınırına sahip. Rusya, Avrasya'nın her parçasında dominant olmak isterken, Çin Orta Asya'nın enerji ve alt yapısına yatırım yaparak Avrasya'nın kalbini kendine açıyor. Kazakistan, Batılı ve Asyalı ortaklar ile işbirliği arıyor.

Ermenistan'ın aksine Azerbaycan, Moskova'nın Avrasya'daki entegrasyon projelerine başarı ile karşı koydu. Azerbaycan, Rusya ve İran'ın arka bahçesinde ve NATO üyeliği Batıya çok önemli bir stratejik konum sağlayabilir. Azerbaycan'da kurulacak NATO üsleri ve Hazar Denizi'ndeki bir deniz filosu Orta Asya için bir güç projeksiyonu sağlayabilir. Azerbaycan'ın NATO üyeliği Batı için de İran ile 600 km., Rusya ile 300 km. sınır teşkil eder. NATO üslerinde konuşlanacak hava savunma sistemleri, erken ikaz radarları ve balistik füzeler İran'dan gelecek tehditlere karşı Avrupa'yı korur. Halen Türkiye tarafından garanti edilen Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü NATO'nun geri kalanı tarafından da garanti edilmiş olur. Rus ve İran tehdidine karşı NATO garantisinin yerini başka bir şeyin tutmayacağını yakın tarih gösterdi.

NATO'nun egemenliğin korunması prensibine uygun olarak, Brüksel ve Washington, Bakü'nün üyeliğine yardım için Ankara'nın yardımını isteyebilir. Azerbaycan'ın NATO'ya girişi Ermenistan ve Gürcistan ile de paralel yürüyebilir. Ortak mesele Rusya'dan nasıl boşanılacağıdır. NATO içinde de Fransa ve Yunanistan gibi Azerbaycan'a muhalif ülkeler ortaya çıkabilir ve süreç belki de uzayabilir ya da çıkmaza girebilir. Azerbaycan ve Orta Asya demek NATO için Çin ile tampon bölge demek ve Karabağ Savaşı NATO için yeni fırsatlar açtı. Bakü'nün NATO üyeliği çok karmaşık projelerin üssü olabilir; Güney Kafkasya'nın istikrarı, Moskova-Pekin ve İran arasında mücadelelerin yeni zeminler kazanması gibi. İran'ın kuzeyindeki Güney Azerbaycan'ın esareti de önemli bir projeksiyon sunabilir.

Putin'in Ukrayna'yı işgali en çok Batının işine yaradı. Ukrayna'nın bir daha Rusya ile müttefik olması artık düşünülemez. İsveç ve Finlandiya da Rus dehşeti karşısında NATO üyesi oldu. Azerbaycan, Eylül-Kasım 2023'de Azerbaycan'ın Karabağ'daki Savaşı ile Güney Kafkasya'da yeni bir dönem başladı. Azerbaycan, Ermenistan ile barış anlaşması imzaladıktan sonra Rusya zincirinden kurtulacak. NATO'nun açık kapı politikası

Azerbaycan'a da açık bir seçenek oluşturuyor. Gürcistan Kafkasya'da ABD ve NATO'ya en yakın ülke. Ermenistan'daki Paşinyan, Batı yanlısı olduğu için Ruslar tarafından cezalandırıldı.

Azerbaycan ise Batının çıkarları için özellikle enerji güvenliği açısından daha önemli bir ülke. Ancak, Azerbaycan'ın NATO'ya üyeliği yolunda iki büyük engel var⁴⁵. İlki Azerbaycan'daki liberal demokrasinin standartlarının düşük olması yani yolsuzluklar ve insan hakları problemleri, demokratik reform ihtiyaçları. Bu beklentiler AB-Azerbaycan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile de belirlendiği için Azerbaycan bir taşla iki kuş vurabilir. İkinci büyük engel ise Ermeni diasporasının Batılı politikacılar üzerindeki etkisi. Bu ülkelerin başında ABD ve Bakü-Erivan görüşmelerini sabote etmeye çalışan Fransa geliyor. Öte yandan, Güney Kafkasya ülkelerinin olası NATO üyeliği için en büyük engel Rus tehdidi. Batı ile yakınlaşma İran'ın da hoşuna gitmeyecektir. Son savaştan sonra Azerbaycan ve Ermenistan; Türkiye, Rusya ve Batı ile ilişkilerini yeniden ayarlamaya çalışıyor. İsrail de Azerbaycan için son yıllarda özellikle silah satışları ile önemli bir müttefik oldu.

Azerbaycan, hem Avro-Atlantik Ortaklık Konseyi hem de NATO Barış İçin Ortaklık programı üyesi ve NATO'da bir büyükelçisi var. NATO ile terörle mücadelede istihbarat paylaşımında işbirliği yanında, Azerbaycan askerleri Kosova ve Afganistan'daki NATO görevlerinde yer aldı. Azerbaycan, NATO'nun savunma harcamaları için GDP'de %2'nin üzerine çıkılması standardını sağlayan ender ülkelerden bir tanesi. Bakü, en son Ağustos 2023'deki "Agile Spirit" olmak üzere sürekli NATO tatbikatlarına katılıyor.

Sovyet sonrası ülkelere Avrupa'nın oryantasyonu için Avro-Atlantik veya Transatlantik çatısı düşünülmüştü. Avrupa ve ABD, bu coğrafyaya NATO, transatlantik serbest ticareti ve diğer düzenlemelerle bağlanacaktı. Buna AB'nin Güney Kafkasya ve Doğu Avrupa'daki altı eski Sovyet Cumhuriyeti'nin (Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna) katıldığı Doğu Ortaklığı ilave oldu. Bu ayrışmaların arkasında daha çok coğrafi nedenler vardı. Orta Asya ülkeleri jeopolitik olarak Avrupa'nın ötesinden ve onların Avrupa'nın parçası olmasına ilişkin ne bir çerçeve hatta teori bile yoktu. Tek istisna topraklarının Batıdaki %10'unu temsil eden kısmının Avrupa kıtasında sayılabileceği Kazakistan olabilirdi. AB adayı Türkiye'nin de topraklarının ancak %10'u Avrupa kıtasındaydı.

Avrupa Birliği'nin Orta Asya'dan Sorumlu Özel Temsilcisi Peter Burian; "Birliğin Orta Asya'da bir boşluk istemediğini, ancak jeopolitik oyunlardan kaçınarak işbirliği aradığını" söyledi. Bu açıklama, AB'nin Orta Asya'da Rusya'nın karşısına dikilmek istemediğini gösterdi. Buna ilave olarak Avrupa'nın insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi vurgusu da Orta Asya liderlerinin Batıda uzak durma eğilimine yol açtı. Batının istekleri, bu tür dertleri olmayan Rusya ve Çin'in de işine geliyor.

AB Konseyi'nin Orta Asya Stratejisi belgesi bölge ülkelerinin demokrasi, temel özgürlükler, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve ekonomilerin modernize edilmesi ve çeşitlendirilmesi gibi reform taleplerine yer verdi. AB'nin bu hedefleri ortaya koyması son 30 yıldır Orta Asya liderleri ile bağlantının kopmasına yol açtı⁴⁶. Orta Asya ülkeleri Rusya'nın kontrolünde kendi yollarında yürümeye çalıştılar. Türkmenistan ve Özbekistan'da başkanlar değişti. Mayıs 2005'teki Andican olayları Özbekistan'ı Rusya ve Çin'e yaklaştırdı. Özbekistan, 2001 yılında Batı müttefiki olarak ülkesinde ABD üssü açmıştı. Ardından ABD'nin desteklediği GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova) grubundan

⁴⁵ George Monastiriakos, *Why Azerbaijan should join NATO*, Geopolitical Monitor, (October 17, 2023).

⁴⁶ Rahimov, *ibid*, (May 25, 2018).

ayrıldı. 2010 yılında Kırgızistan'da renkli devrim oldu. Tacikistan'daki sivil savaş dış aktörlerin ülkeye girmesine yol açtı. Ocak 2022'de ise Kazakistan'da darbe girişimi oldu.

Azerbaycan ve Ermenistan, Avrupa yolunda Gürcistan ve Ukrayna'ya benzer bir güzergâh izlediler.

2008 Gürcistan ve 2014'deki Ukrayna krizi bu ülkelerin Avrupa'ya yakınlaşmasında Rusya engelini açık hale getirdi. Orta Asya ülkelerinin siyasi ve ekonomik olarak bağımlı oldukları Rusya'yı dikkate almaması da Moskova'nın çeşitli askeri senaryoları uygulamasının önünü açacaktır. Orta Asya'nın kara ülkeleri Çin, İran ve Afganistan ile kıyaslandığında Rusya'yı daha çok tercih etme durumundalar.

Karabağ çatışması, daha sonra Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya, müteakiben Moldova'nın Transdinyester ve Ukrayna çatışmaları ile Sovyet sonrası dönemde domino etkisini oluşturdular. Kırım'ın ilhakından sonra Rusça konuşan azınlığın yoğun olduğu Kazakistan'ın kuzeyinde domino etkisinin devam etmesi beklendi.

Türkiye ve Türkistan

Türk ulusunun geleceğini dün olduğu gibi bugün de bulunduğu coğrafyanın şartları belirlemektedir. Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'daki coğrafi ve jeopolitik koşullar sadece Türkiye için değil Türk Dünyası için de çok zorlaşmıştır. İstikrarsızlıklar ve belirsizlikler içindeki bu coğrafyada Türkler dış tehditlerden daha çok içeriden yapılan müdahalelere karşı oldukça duyarlıdır. Bunun temel nedeni Türklerin küresel ve büyük güç merkezleri arasına sıkışması, onların politikalarının bazen hareket noktası bazen hedefi olmasıdır. Türk jeopolitiğinin politik ufku ve ilgi alanı bütün dünyadır.

Türkiye jeopolitiğinin coğrafi tabanı Türkiye, Türk jeopolitiğinin ise Türk dünyası coğrafyasıdır. Türkiye'nin jeostratejik etki alanları; Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'dır. Türk jeopolitiğinin çıkış noktası sadece Türkiye'yi değil Türk dünyasını merkeze alacak, bir projeksiyon sağlamalıdır. Son bin yılda Türklüğün Batıya doğru göç eden Kuzey kolu erimiş, Anadolu'ya ulaşan kolu ile arasına İran girdiği için bağlar kopmuştur.

Türk dünyası jeopolitiği için sağlanması gereken hususların başında ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan Türk birliğinin kurulması, gerçekçi siyasi ve ekonomik politikaların cesaretle uygulanması, büyük güçlerin değil Türk dünyasının çıkarlarına göre hareket eden bağımsız politikalar üretilmeli, eğitimden enerjiye her alanda Türk birliğini güçlendirecek yeni bir vizyon sağlanmalıdır. 21. Yüzyıla girerken, Türkiye ve Türkiye'nin ötesinde bütün bir Türk Dünyası, 16. Yüzyıldan bu yana en şanslı olduğu yüzyıla girmiştir. Türkiye, Türk dünyası ile bağlarını güçlendirecek iletişim ve ulaşım ağlarını geliştirmeli, Türk dünyasının birlikte nefes almasını sağlamalıdır.

Bu ülkelere Türkiye'nin etkisi esas olarak yumuşak güç kapsamındaki dolaylı yollardan geliyor. Türk TV dizileri bu ülkelerde oldukça ilgi görüyor. 1990'lardan beri Türk üniversiteleri bu ülkelerin öğrencilerine kapılarını açıyor. 2009 yılında başlatılan Türkçe Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi gibi ülkeler arası forumlar elit bağlarını güçlendirmek için bir ortam olarak düşünülüyor. Ancak, Putin'in işbaşına geldiği 2000'li yılların başından beri Türkiye, bölgede Rus çıkarları ile ters düşmemeye çalışıyor. Ancak, coğrafi yakınlığı nedeni ile Türkiye'nin Orta Asya'ya oranla Kafkasya'daki konumu Rusya ile daha eşit⁴⁷. 1991 yılında bağımsızlıklarını almayı müteakip Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında yaşanan çatışmalar bölgeyi Rusya ve Türkiye arasında bir rekabet alanı haline getirdi.

⁴⁷ Jonathan Pugh, *Understanding Turkey's Foray into Russia's Backyard*, Geopolitical Monitor, (October 14, 2020).

Sovyetler Birliği'nin kurulduğu ilk günlerde, Jozef Stalin, Karabağ topraklarının Sovyet Azerbaycan'ına transferine karar vermişti. Bu Türkiye ve Azerbaycan'ın birbirine yaklaşması ve Akdeniz'den Hazar Denizi'ne Turancı halkanın hayata geçmesi demektir. New York Times, bunun haksız bir toprak ayarlaması olduğunu iddia etti. Sovyet Azerbaycan'ı içindeki Karabağ Ermenilerine kendi kendini yönetme hakkı verilmişti. 1980'lerin sonunda Sovyetler dağılmaya başladığında hesaplar değişti ve Ermenistan'a verilen askeri destek ile işgal edilen Karabağ sözde bağımsızlık ilan etti.

Washington'a göre, yeni Ermenistan demokratik ve ekonomik reformlar yapacaktı ama Türkiye ve Azerbaycan'ın tutumu bunu engelliyordu. Türkiye'nin Karabağ'ın işgaline müdahil olmasını Ruslar engelliyordu. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Pan-Türkçü beklentiler yeniden canlandı. 2002 yılında iktidara gelen AKP'nin İslamcı politikaları Ortadoğu'ya odaklanınca Türk coğrafyasının canlanmasında Kazak lider Nursultan Nazarbayev öne çıktı. Ancak, 2016 yılında başlayan AKP-MHP yakınlaması ile Türk Dünyasına yöneliş tekrar başladı.

NATO üyesi olan Türkiye'nin Avrupa ile de yakın ilişkilerinin olması onu uluslararası dengeler bakımından özel bir konumda tutmaktadır. Ancak, son yıllarda Moskova ile yakınlaması Batıdaki konumunu zayıflatmaktadır. Türkiye, Güney Kafkasya'ya komşu olmakla birlikte coğrafi olarak Orta Asya'ya uzaktır. Türkiye, Güney Kafkasya'da Azerbaycan'ın en yakın müttefiki, Gürcistan'ın güçlü ortağıdır. Azerbaycan'a verdiği destek, Karabağ Savaşı'nın sonucunda belirleyici olmuştur.

Türkiye'nin NATO üyesi olması ise hem Azerbaycan ve Gürcistan hem de Ermenistan için bir avantaj. Aslında Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan savunma anlaşması NATO'ya üyelik yolunda önemli bir adım. Azerbaycan ordusu NATO standartlarına göre eğitiliyor.

Türkistan'ın Arayışı

Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk devletleri ile ilgili Türkçü hayalleri olsa da en büyük engel bu bölgenin Rusya'nın sürekli gözünün üzerine olduğu arka bahçesi olması. Rusya'nın ticari gücüne karşı koyabilmek için Türkiye'nin güç ve etki kadar bu ülkelerdeki elitler ile bağlantı sorunu var⁴⁸. Bu devletler KKTC'yi tanımaya bile yanaşmadı ve kendi çıkarları peşinde düşmüş Orta Asya elitleri için Türkçülük zor bir oyun. Rusya, Türkiye'nin kültürel faaliyetlerinin güneydeki çevresinde uzun dönemde daha güçlü İslamcı hareketler doğurmasından ve Rusya'daki Müslüman azınlığı etkilemesinden endişe ediyor.

Türkiye ve Türk Dünyasını bekleyen üç büyük fırsat;

- (1) Rusya'nın dağılması,
- (2) İran'da rejim değişikliği,
- (3) Çin'in Batı sınırlarında yaşanacak yeni cephe savaşlarıdır.

Yakın zamanda dağılması beklenen Rusya Federasyonu sonrası için Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan, Dağistan ve İnguşetya en çok öne çıkan bağımsızlık arayan cumhuriyetlerdir. Bu coğrafyadan en az iki Türk (Balkar ve Karaçay) devleti ortaya çıkabilir. Bunun yanında, "Tek Halk-Tek İsim-Tek Gelecek" sloganı ile bütün etnik grupların bağımsız bir Kafkasya Devleti içinde toplanması düşüncesi de vardır.

Çin etrafındaki savaşlar ise tıpkı Rusya'nın dağılmasında olduğu gibi pek çok devletin zincirlerinin kırılması ve bağımsız olması imkânı doğuracaktır. Türk Dünyası, binlerce yıldır bıraktığımız yerden bunun için uğraşan Doğu Türkistan'ın yanında olmalıdır.

⁴⁸ Pugh, ibid, (October 14, 2020).

Batı tarafından modern bir İran yerine bölünmüş, parçalanmış ve farklı amaçlara hizmet eden bir kaos coğrafyası oluşması. İran rejiminin günleri sayılı ve bir gün mutlaka iktidar devrilecek ve bu kaosta ne olacağı belli değil. Sonuç Suriye gibi olmaya yakın ama Çekoslovakya modeli isteniyor. Bunların hepsi ülkenin bölünmesi üzerinedir. Doğru çözüm ise teokrasiden kurtulmuş İran'ın, Atatürk formatlarındaki Türkiye ile birleşmesi, bu federasyonun Türk Dünyası ile entegre olmasıdır. Bu vizyonun sağlayacağı fırsat ve imkânlar eşsizdir.

Putin'in entegrasyon programı aslında Yeltsin döneminde başlamıştı ve önce Sovyetler Birliği'nden kopan ülkeleri Bağımsız Devletler Topluluğu adı altında toplamak istediler. Askeri boyut için 1992'deki Taşkent Anlaşması ile Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü kuruldu. 2008'deki Gürcistan Savaşı'ndan sonra Rusya başbakanı Dimitry Medvedev, sınırları etrafında Avrasya boyunca etki bölgesi kurmak için sınır ötesi müdahale konseptini açıkladı. Ukrayna'daki örtülü Rus işgali tepki vermelerine rağmen Orta Asya ülkelerinin hassas konumunu daha iyi ortaya çıkardı.

Özellikle Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ekonomileri Ruslara oldukça bağımlıdır. Bu yüzden, Rus politikalarının iki yüzü var. Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan iş gücü Rusya'nın ekonomi ve göç politikalarına duyarlı ve bu ülkeleri ekseninde tutmak için kullanıyor. Ekonomik entegrasyon bakımından Çin daha önemli olsa da Ruslar özellikle Kazakistan ve Kırgızistan için etnik kartı oynuyor⁴⁹. Son dönemde Türkmenistan Çin tarafına kanat kırdı. Coğrafi olarak daha merkezi konumda olan Özbekistan da Moskova'nın ekseninden uzak durmak istiyor.

Orta Asya ise Avrasya güvenliğinde seçenekler bakımından bir prizma oluşturuyor. Ülkelerin seçenekleri iki gruba ayrılıyor⁵⁰;

(1) AB, NATO, AGİT ve BM gibi uluslararası örgütler,

(2) Tek tek ülkeler; Rusya, ABD, Çin, Hindistan, İran, Japonya ya da Türkiye'den biri müttefik olarak seçiliyor.

Bunun iki nedeni var; Sovyetler Birliği'nin bıraktığı güç boşluğu ve Orta Asya devlet yönetimlerinin acemiliği. Bu durumu, olgunlaşmamış bir anarşi dönemi olarak da adlandırabiliriz. Güç boşluğunun da iki ana nedeni var; Rusların gücünün sınırlı olması ve Orta Asya'da bölgeselleşmenin başarısızlığı. Rus demografisi ve coğrafyasının karmaşıklığı Orta Asya'ya angaje olmasını geri plana itiyor. Ruslar; Baltık, Ukrayna ve Kafkasya gibi bölgelere daha çok önem vermek zorundadır.

Orta Asya'nın geleceği belirsiz ancak dış dünyadan izole coğrafyaları Ruslar kadar Çinlilere de etki sağlamada avantaj sağlıyor. Bunların beraber, Orta Asya ülkeleri ne kadar bağımlı olmaya devam etseler de artık Rusların kolonisi değil. Ruslar, stratejik ortaklık kılıfı altında Orta Asya ülkelerinin enerji ve mineral kaynaklarına nüfuz etmek istiyor. Koltuklarını koruma endişe içinde olan Orta Asya ülkelerinin liderleri arasındaki gerilimler ise bir araya gelmelerini engelliyor.

Orta Asya ülkeleri Rusya ve Çin'den gelen rüzgârla göre şimdilik;

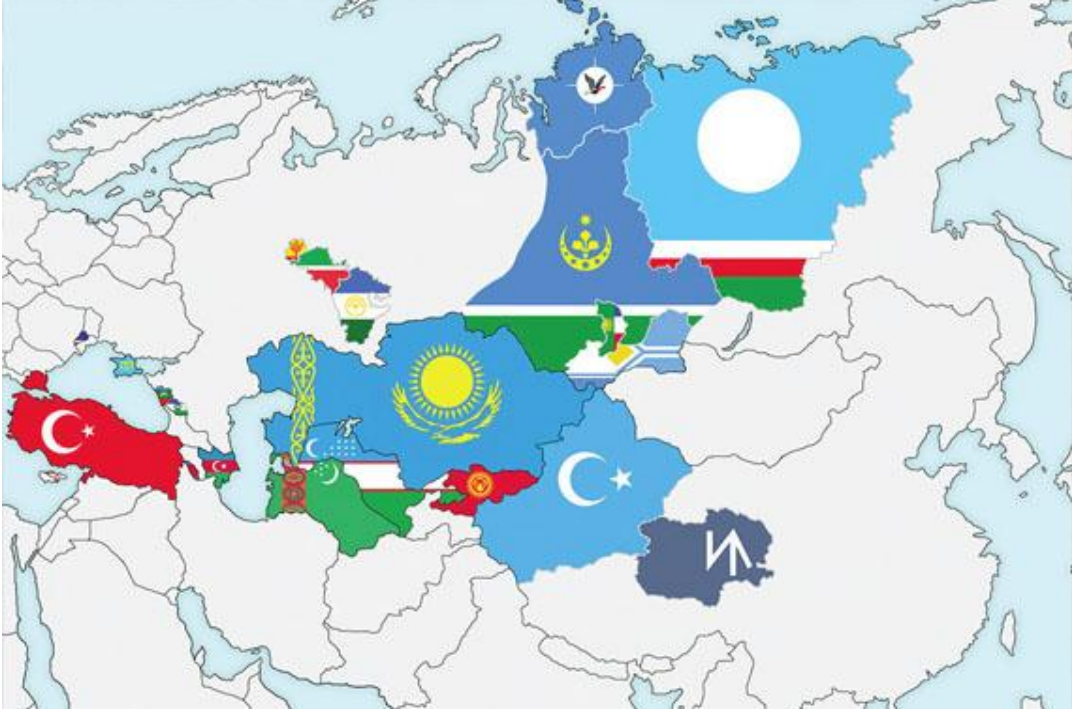
- Avrasya Ekonomik Birliği,
- Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve

⁴⁹ Gomzikova, Svetlana Gomzikova, *I ne drug, i ne vrag, a tak, Svobodnaya Pressa*, (April 15, 2014).

⁵⁰ Kavalski, Emilian, (2010), *Uncovering the "New" Central Asia: The Dynamics of External Agency in a Turbulent Region*, Edit. E.Kavalski, *The New Central Asia*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd..

- Şanghay İşbirliği Örgütü gibi bölgesel yapılar arasında tercihlerde bulundular ama bunların hepsi aslında sanal bölgeselcilik olarak adlandırılıyor. Çünkü bu bölgesel yapılar Orta Asya ülkelerine bir şey katmadığı gibi, pek bir cazibe de temsil etmiyor. Olsa olsa başka ülkelere karşı korumacı bir entegrasyondan bahsedilebilir. Bu yüzden, Orta Asya ülkeleri hangi teşkilata üye olursa olsun teşkilat dışından diğer ülkeler ile de işbirliği anlaşmaları yapmaktan geri durmuyor.

Harita 6: Türk Dünyası

Aslında Çin ve Rusya dışında büyük bir seçenek arıyorlar ama çıkış yolu bulamıyorlar. Diğer yandan Orta Asya ülkeleri hala ülke inşa süreçlerini tamamlayabilmiş değiller. Bu nedenle, ülke içinde ve dışında maceraya girecek bir durumları da yok. Ana sorunları iç güvenlik ve hassas durumları dış güçlerin istismarına açık. Orta Asya'nın bu hazırlıksız hali yakın zamanda başlayacak büyük savaşlar içinde bölge coğrafyasının yeniden şekillenmesine yol açabilir yani büyük rüzgârlara dayanamayabilirler. Kurumsal zayıflık ve yarı-modern toplum yapısı yanında devlet yönetimlerinin olgunlaşması uzun zaman bekleyemez.

Özetle Orta Asya, yeni büyük oyuna hazır değil. Üstelik bu sefer görece zayıf olan Ruslar, Çin karşısında rekabet etmektense paylaşım yoluna gitmeye niyetli. Bu anlayış bazı Orta Asya ülkeleri ise şimdiden provoke oldular ve kendilerine Batılı ya da İran, Türkiye, Pakistan gibi daha yakın ülkelere dostlar aramaya koyuldular. Bununla beraber, yeni büyük oyunun paylaşım savaşından kurtulamayacaklar. Ancak, büyük olaylar bölge ülkelerince planlanmasa da sonucu bu ülkelerin koşulları belirler.

Türk Devletleri Teşkilatı

12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen Türk Konseyi Liderler Zirvesi, Türk Dünyası'nın entegrasyonuna yönelik çabalar bağlamında pek çok açıdan dönüm noktası olmuştur. "Türk Devletleri Teşkilatı", "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" ile stratejik yol haritasını belirlemiştir. Türk devletleri, artık yalnızca tarihsel ve ekonomik bağlar üzerinden ilişki kurmamakta; ortak çıkarlar ve değerler çerçevesinde hareket etmektedir. Ortak

çıkarların başında ise Doğu-Batı güzergâhında Türk Dünyası'nın bölgesel ve küresel bir merkez olmasını teşvik etmek gelmektedir. Bu anlamda Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesiyle Orta Asya-Kafkasya-Türkiye hattı, Çin'den Avrupa'ya ulaşan güzergâhların en istikrarlı rotası haline gelecektir. Özellikle de Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'un "Orta Asya + Güney Kafkasya Platformu" tavsiyesi, söz konusu istikrarın daha yapısal bir boyut kazanmasını sağlayacaktır. Çünkü Türk Dünyası ülkeleri, Orta Koridor'un bütün potansiyelini kullanma arzusunda.

Türk dünyası jeopolitiği için sağlanması gereken hususların başında ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan Türk birliğinin kurulması, gerçekçi siyasi ve ekonomik politikaların cesaretle uygulanması, büyük güçlerin değil Türk dünyasının çıkarlarına göre hareket eden bağımsız politikalar üretilmeli, eğitimden enerjiye her alanda Türk birliğini güçlendirecek yeni bir vizyon sağlanmalıdır. **Hedef, Türk Birleşik Devletleri'dir.**

Türk Dünyası ve Türk Devletleri Teşkilatı, artık uluslararası kimliğe sahip güçlü bir aktör olarak varlık gösterecektir. "Türk Dünyası Vizyonu 2040", küresel barışa hizmet edecek güçlü bir entegrasyon arayışının teyit edilmesi anlamına gelmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Doğu-Batı ekseninde devam eden küresel güç mücadelesinin merkez alanında ortak kültürel değerler ve medeniyet anlayışı üzerinden şekillenen barışçıl bir "3. Yol Girişimi" olarak nitelendirilebilir⁵¹. Türk Dünyası, küresel barış ve umuda yönelik yeni bir alternatif olarak öne plana çıkmaktadır. Gücünü köklerinden alan Türk Dünyası, Türk Devletleri Teşkilatı vesilesiyle ortak çıkarlar ve karşılıklı saygı çerçevesinde ortak gelecek inşa etme konusunda da somut bir irade ortaya koymuştur.

Türk Dünyası, Çin'den Avrupa'nın ortasına uzanan bir haritayı işaret ediyor. Merkezinde ise dev enerji kaynağı Hazar ve Türkiye'nin olduğu bir harita ve aynı zamanda Çin'in küresel ticaret hattı olarak konumlandığı Kuşak-Yol projesinin güzergâhı. Orta Asya'yı Avrupa ve Akdeniz'e bağlayan bu harita aynı zamanda Türkiye'ye bir coğrafi liderlik'de yüklüyor⁵².

TDT'nin 2040 Vizyonu, sadece üye devletler arasındaki ilişkileri değil, kurumsal olarak TDT'yi de bölgesel ve küresel bir aktör haline getirmeyi hedeflemesi açısından tarihi öneme sahip.

Geleceğe yönelik ortak stratejilerin geliştirileceği bir kurumsallaşma yolculuğu başlamış durumda. Bundan böyle teknoloji, bilimsel bilgi üretimi, dış politika, savunma, güvenlik, enerji, finans ve kültürel alanlarda Türk devletleri arasında entegrasyonun artacağı öngörülebilir⁵³. Bu noktada öncelikle stratejik yol haritasının iyi belirlenmesi gibi zor bir aşamadan başarıyla geçmek gerekiyor.

Türk Konseyi üyeleri arasında işbirliğini arttırmak için en önemli konu Azerbaycan-Türkiye arasındaki Zengezur Koridoru (Harita 7). Orası açılırsa Türk dünyası, Gürcistan ve İran üzerinden geçmeden, Hazar Denizi aracılığıyla Akdeniz'den Avrasya içlerine kadar uzanacak ve bu kesintisiz bir ulaşım hattı olacak.

TDT, "Kuşak Yol, Avrasya Ekonomik Birliği ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ayarında küresel bir girişim" olarak görülmektedir⁵⁴.

Atlantik kıyısındaki Portekiz'den Pasifik'teki Japonya'ya kadar uzanan Avrasya coğrafyasında Doğu-Batı ekseninde uzanan Orta Asya, Güney Kafkasya, Akdeniz, Karadeniz

⁵¹ Erol, ibid, (2021).

⁵² Mustafa Kartoğlu, 'Türk Devletleri Teşkilatı' Bir 'Milat'tır, Akşam, 16 Kasım 2021

⁵³ Köksal Şahin, AB ve BRICS'in Ardından Şimdi Sıra "Türk Devletleri Teşkilatı"nda, Sakarya Üniversitesi, (16 Kasım 2021).

⁵⁴ Bercan Tutar Türkiye'nin Yeni Küresel Hamlesi: 'Türk Devletleri Teşkilatı' Timeturk, (November 14, 2021).

ve Türkiye'nin merkezinde yer aldığı Trans-Hazar Koridoru hayati bir role sahip. Bütün ticari koridorlar ile enerji yollarının sadece Türk dünyası ile Hazar Havzası'ndan geçebilir. Haliyle Hazar Beşlisi içindeki Türkmenistan'ın İstanbul'daki toplantıda TDT'ye katılması bu anlamda tarihi bir başarıdır.

Harita 7: Zengezur Koridoru

Yapımı Çin'in Kuşak Yol Projesi'nin paralelinde devam eden Trans-Hazar Koridoru, böylece Doğu Türkistan ve Orta Asya'dan Güney Kafkasya'ya oradan Zengezur koridoru üzerinden Türkiye'ye ulaşacak ve buradan da Doğu ve Batı Avrupa'ya bağlanacak. TDT hamlesiyle Türkiye ayrıca Çin, Moğolistan, Pakistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Afganistan'ın üye olduğu Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği'nde de etkili bir aktör olacaktır.

Buna ek olarak TDT, İran ve Hindistan'ın Azerbaycan'ı elimine edip Ermenistan'dan geçirmek istediği Kuzey-Güney Ulaşım Koridoru'nu da (INSTC) baskı altına alacaktır.

Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'dan oluşan Türk Devletleri Teşkilatı, Rusya tarafından da dikkatle izleniyor. Rus dış politikasının kritik bölgelerinden birini teşkil eden Asya'da Türk dili konuşan ülkelerin kendi içlerinde birlik oluşturması, Moskova'nın gelişmeleri yakından takip etmesine yol açıyor. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, daha önce yaptığı, "Biz de konseye katılabiliriz" açıklamasıyla ülkesinin bu konudaki dikkatini gözler önüne sermişti⁵⁵.

Türk Devletleri Teşkilatının ortak bir hedef ve stratejiyle hareket etmesi, İran ve Çin'i de yakından ilgilendiriyor. Geçtiğimiz yıl Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki savaşta Ermenistan'ı destekleyerek herkesi şaşırta İran, Türk dünyasının yekpare bir bütün oluşturmaması için büyük gayret sarf ediyor. İran dış politikasının en büyük endişelerinden biri Türkiye ve diğer Türk dili konuşan ülkelerin tıpkı Avrupa Birliği (AB) tarzında ortak bir siyasi ve ekonomik yapı oluşturması. Aynı şekilde Çin de böyle bir ihtimali kendi hegemonyasının önünde engel olarak görüyor.

Türk Dünyası İçin Birlik Olma Modelleri

Bugün Avrasya'sında Çin, Rusya ve AB arasında Türkiye için uygun bir manevra alanı bulunmaktadır⁵⁶. Türkiye'nin Batı ile devam eden sorunları da Avrasya alanında yeni denge arayışlarına neden olmaktadır. Bununla birlikte, Avrasya'da Çin ve Rusya ile olan işbirlikleri hangi seviyeye taşınırsa taşınısın Batı ile ilgili ortak çıkarlarının alternatifi olamaz.

⁵⁵ Sabah, *Türk Devletleri Teşkilatının Büyük Potansiyeli Çin, İran ve Rusya'nın Takibinde*, (15 Kasım 2021).

⁵⁶ Emil Avdaliani, *Turkey's Foreign Policy Balancing Act – Analysis*, Eurasia Review, Georgia Today, (November 28,2021).

Çin ve Rusya arasına sıkışmış Türk Dünyası ve onun motor gücü Türkiye'nin bu coğrafyada bir birlik olarak ortaya çıkması yeni bir Avrasya dengesi oluşturacaktır. Ancak, böyle bir birlik diğer ülkeleri tedirgin etmeden ve sağlam temellere dayalı olarak oluşturulmalıdır.

Bugün yapılmaya çalışıldığı gibi öncelikle sosyal ve ekonomik entegrasyonun sağlanması ve bu kapsamda Avrupa Birliği'nin kuruluşunda olduğu fonksiyonel entegrasyon stratejisinin izlenmesi doğru bir teorik yaklaşım olacaktır. Ekonomik entegrasyon için aşağıdaki safhalardan geçilmesi gerektiği genel kabul gören bir yaklaşımdır;

(1) Serbest Ticaret; Üye ülkeler arasında gümrük vergilerinin azaltılması, bazılarının tamamen kaldırılması. Üye ülkeler üçüncü ülkelere karşı kendi gümrük tarifelerini uygulayabilir. Ekonomik anlaşmalar, ekonomik etkinliği artıracak şekilde ekonomilerin ölçeğini ve avantajlı alanlarını geliştirmelidir.

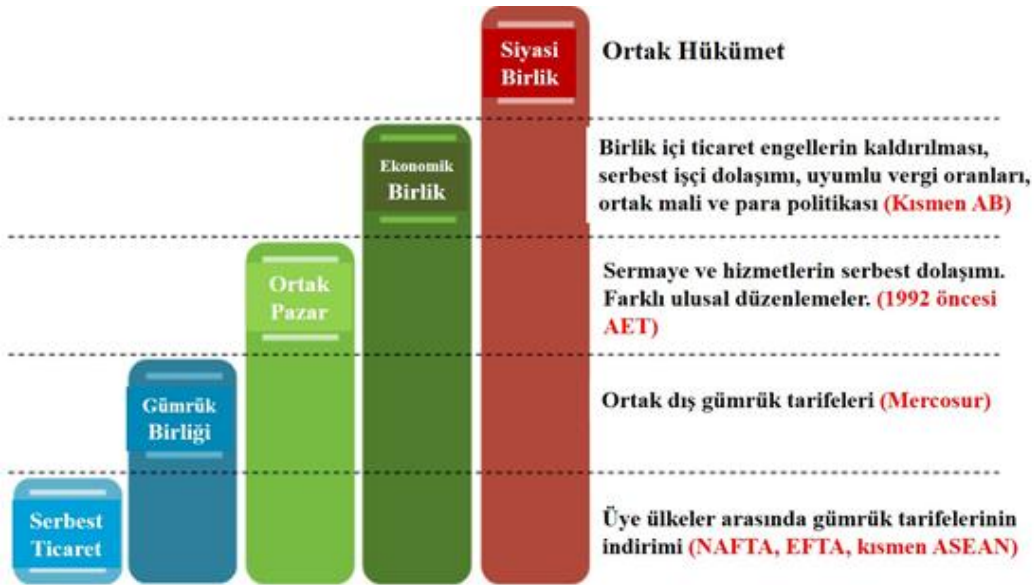
(2) Gümrük Birliği; Ortak ticaretin sağlanmasında üçüncü ülkeler için genel dış gümrük tarifeleri belirlenir. Gümrük Birliği, özellikle çeşitli sektörlerde rekabet gücünün korunması ve yeniden ihraç edilen ürünlerde gümrük bedelinin tekrar ödenmesinin önüne geçmek için faydalıdır.

(3) Orta Pazar; Üye ülkeler arasında hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanarak, ekonomilerin ölçeği ve rekabet gücü artırılır. Bununla beraber, her ülke ürün standartları gibi kendi pazar düzenlemelerine sahiptir.

(4) Ekonomik Birlik; Üye ülkeler arasında ticarete bütün gümrükler kaldırılmış ve tek bir ortak pazar yaratılmıştır. İşçiler üye başka ülkelere serbestçe gidebilir ve orada çalışabilir. Siyasi birliğe geçiş için mali ve para politikaları uyumlu hale getirilir. Sonraki adım ortak bir para ve ortak para bölgesi belirlenmesidir.

(5) Siyasi Birlik; Entegrasyonun en ileri seviyesi olarak, üye ülkelerin egemenlikleri büyük ölçüde azaltılarak ortak hükümet kurulmasını öngörür. Eyaletleri olan federal bir devlet olan Amerika Birleşik Devletleri gibi, ileride kendine özgü egemenlik paylaşımı ile devletleri içinde barındırarak modeli içinde Türk Birleşik Devletleri kurulabilir.

Şekil 1: Ekonomik Entegrasyon Modeli

Siyasi entegrasyonun iki sektörü vardır;

- Siyasi entegrasyon.
- Ekonomik entegrasyon.

Siyasi Birlik; ekonomilerin entegrasyonu ile birlikte dış politika, eğitim, araştırma, sağlık, savunma ve kolluk hizmetleri gibi pek çok işlevin de entegrasyonunu gerektirir.

Siyasi anlamda entegrasyon iki ya da daha fazla devletin ve siyasi birimin bir araya gelerek birleşmesi, organize olması ve diğer yandan merkezileşmesidir⁵⁷. Birleşme ve merkezileşme bazı koşullara bağlı olarak gerçekleşir⁵⁸:

- Birleşik hukuk çerçevesi oluşturmak.
- Ortak kurumlar meydana getirmek.
- Karar-verici merkez geliştirmek.
- Kimlik ortaya koymak.

Türk Dünyası'nın bir birliğe dönüşmesinde nihai hedef askeri yönleri ile de entegre bir birlik olmalıdır. Bu hedefe varılması için siyasi entegrasyon içinde devletlerin kendi iç egemenlikleri korunurken, geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk devletleri “**Türk Birleşik Devletleri**” adını alacak bir konfederasyon teşkil etmelidir. Önümüzdeki on yıllarda bu hedefe varmada sırası ile;

- (1) Kültürel Birlik.
- (2) Sosyal Birlik.
- (3) Ekonomik Birlik.
- (4) Askeri Birlik.
- (5) Siyasi Birlik sağlanmalıdır.

İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen “2040 Yılı Vizyon Belgesi”nde önümüzdeki süreçte ekonomik ve teknolojik alanlarda ve diğer konularda yapılması öngörülen hususlar, ciddi bir emek ve çabayla hayata geçirildikleri ölçüde Türk Dünyası'nda millî gelir ve refah artacak, yeni bir medeniyet hamlesinin başlaması temenniden çıkıp gerçeğe dönüşecektir.

Sonuç

Avrasya coğrafyasındaki devletler, tarihsel olarak Çin ve Rusya'nın merkezinde olduğu iki büyük güç merkezinin arasına sıkışıp kalmıştır. Bu devletlerin en önemlileri Türk Dünyası üyeleridir. 300 milyonluk Türk Dünyası 144 milyonluk Rusya'nın baskısı altındadır. Öte tarafta Doğu Türkistan'da Çin işgali ve soykırımını devam ettirmektedir. Türk jeopolitiği açısından farkında olmamız gereken konu şudur; Türk Dünyası coğrafyasının kuzey kolu Ruslar tarafından büyük ölçüde asimile edilmiştir. Orta kolun Anadolu ile bağları İran tarafından engellenmiş ve Zengezor Koridoru'nun Ermeniler tarafından işgaline destek olmuştur. Bu yüzden, Azerbaycan ile Nahçıvan arasındaki Zengezur Koridoru'nun açılması ve Trans-Hazar Havzası'nın hayata geçmesi tüm Türk Dünyası'nın öncelikle arkasında olması gereken jeopolitik bir zorunluluktur.

Doğru müttefiki seçmek, ortak vizyon ve çıkarlarda birleşmeyi gerektirir. Türkiye'nin olması gereken vizyonu Türk Dünyası ile birleşmek olmalıdır. Türk Devletleri Teşkilatındaki her ülke doğal müttefikimizdir. Türk Dünyası, Çin'i asıl tehdit algılıyor, Rusya ile denge sağlamaya çalışıyor ama ona da güvenmiyor. Çin tehdidinde karşı Rusya'ya bağımlı kalmak istemiyorlar. Çin-Rusya çatışma potansiyeli Türk devletlerini tehdit ediyor, üçüncü büyük

⁵⁷ Hans-Hermann Hoppe, *Democracy the God That Failed: The Economics and Politics of Monarchy, Democracy, and Natural Order*, Transaction Publishers, (New Brunswick, 2007), 109.

⁵⁸ Nikola Ilievski, *The Significance of the Concept Multi-Speed Europe as a Model for the Political Integration of the European Union*. MA th., Law Faculty, University St Clement of Ohrid, (Bitola, 2015), 12.

aktöre ihtiyaç var. Türkiye ise Batı ile ilişkilerini kullanarak bu denge ihtiyacını karşılayabilir. Bu yüzden, Türkiye, ABD ve NATO ile ilişkilerini koparmamalıdır. Türkiye, Çin-Rusya ve ABD'nin İran sonrası daha belirginleşecek Türkistan coğrafyasındaki çatışmasında merkez konumda olarak bir denge politikasına hazır olmalıdır. Büyük güçlerin oyunlarının bir parçası değil, kendi oyunumuzun aktörü olmalıyız.

Türk jeopolitiğinin politik ufku ve ilgi alanı bütün dünyadır. Sorumluluğumuz sadece Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı değil 280 milyonluk tüm Türk dünyasına karşıdır. Yüzyıllardır üstü örtülen Türk Dünyası, kültürünün bütün özellikleriyle gün ışığına çıkarken, bu kültürü külleri arasında, baskılar altında uzun süre koruyanlara, yaratıcılarına bugünkü ve bütün dünyadaki Türk kuşaklarının borçları, sorumlulukları vardır. 21. Yüzyıla girerken, Türkiye ve Türkiye'nin ötesinde bütün bir Türk Dünyası, 16. Yüzyıldan bu yana en şanslı olduğu yüzyıla girmiştir. Türkiye, Türk dünyası ile bağlarını güçlendirecek iletişim ve ulaşım ağlarını geliştirmeli, Türk dünyasının birlikte nefes almasını sağlamalıdır. Rusya ve Çin ile ilişkilerin derinleşmesi, uzun vadeli hevesleri açısından Türkiye ve Türk Dünyasının hayrına değildir. Türkiye, Avrasya'daki gelişmeler ile ilgili senaryolara hazır olmalı, ulusal gücünü ve Türk Dünyasındaki kapasitesini geliştirmelidir.